szombat

2006. február
5766

•

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.
Megjelenik évente tízszer.

•

Szerkesztőbizottság:
Deák Gábor
Hoffman Iván
Itamár Jáoz-Keszt
Kovács András
Seres László
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:
Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Novák Attila

Deák Andrea
(szerkesztőségi titkár)
Fritz Éva (pénzügyek)

Állandó külső munkatársak:
Csáki Márton, Peremiczky Szilvia,
Szegő Péter, Várnai Pál

•

A megjelenést támogatja:
Amerikai Joint Magyarország
Ronald S. Lauder Alapítvány
Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány

Nemzeti Kulturális Alapprogram

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTÉRIUMA

•

A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi.

•

Terjeszti a LAPKER Rt.

•

A kéziratok szerkesztése lezárult:
2005. január 16-án.

Címlap: Kurdi István

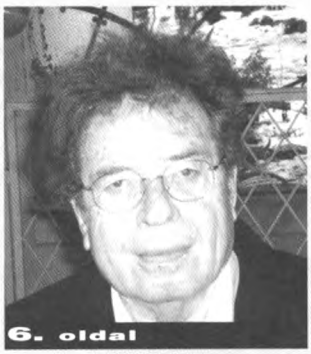
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.
Telefon: 311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:
info@szombat.org
Címünk az interneten:
http://www.szombat.com

Előfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat" számú alszámlán.
Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomdai előállítás:
Szikra Lapnyomda Rt.
Felelős vezető:
Máthé Sándor
Internet:
www.szikralapnyomda.hu
E-mail: info@szikralapnyomda.hu

6. oldal

9. oldal

12. oldal

27. oldal

ÁLLÁSPONT

4 Gadó János
Átalakítás alatt...
...a felszabadítás zavartalanul üzemel

IZRAEL

5 **Saron után**
(Eperjesi Ildikó)

HAZAI DOLGAINK

6 Konrád György
Ápoljuk kettősségeinket

7 **„Nem fogom titokban tartani a véleményemet"**
Interjú Suchman Tamással (Novák Attila)

9 **Alternatív karácsony**
Veres Mandy riportja
december 24–25-én, éjjel

11 **Elnökválasztás a Mazsikében**
(cs.m.)

12 **„Jó érzés legyen zsidónak lenni..."**
Interjú Sági Györggyel, a Mazsike
új elnökével (cs.m.)

A KOMMUNIZMUS ÁLDOZATAINAK EMLÉKÉRE

14 Szalai Ágnes
Az 1949-es magyarországi cionista per

18 **Ortodox tanító az állambiztonság fogságában** (Novák Attila)

21 **„Apámat elhurcoltak azzal, hogy csak egy kis meghallgatásra viszik..."**
Domonkos Istvánnal beszélget Várnai Pál

24 **Helyes irányba terelve**
Egy titkosrendőri akció dokumentumai
(Kovács András)

27 Koós Anna
A nem kívánt hagyaték

31 Dalos György
Koestler, ellenzék, baloldal

KULINÁRIA

34 Kánaán
Még nem az

ÁTALAKÍTÁS ALATT...

...a felszabadítás zavartalanul üzemel

A *Szombat* e havi számában összeállítást olvashatnak a kommunizmus zsidó áldozatairól. És vajon magáról az eszméről már kizárólag múlt időben beszélhetünk?

1989-ben, a kommunizmus bukásának euforikus pillanataiban egy percre úgy látszott, hogy véget ért a történelem, megszűnt a konkurens világmagyarázatok harca, és csak a győztes, a liberális kapitalizmus marad a porondon. Néhány év múlva kiderült, hogy a harmadik világ nyomora, az iszlám válsága, a természeti környezet pusztulása, a globalizált világtól való félelem nem a szép új világ apróbb szépséghibái, hanem a tovább dübörgő történelem robbanásveszélyes elemei. A kapitalizmus mint egyetemes gyógyír nem működik. A meghaladottnak vélt ideológiák újra kísértenek. A totalitárius ideológia az iszlám fundamentalizmus képében tért vissza, míg a megváltó baloldali eszmék, melyekből a kommunizmus is táplálkozott, a politikailag korrekt, újbaloldali ideológia formájában éledtek újjá.

Az újbaloldali ideológia egyik legfontosabb vonása, hogy – a marxi hagyományokra alapozva – korunk minden konfliktusát az elnyomó–elnyomott, elnyomás–felszabadítás dimenzióban hajlamos értelmezni, s elveti azt a lehetőséget, hogy egy embercsoport (bármilyen értelemben) hátrányos helyzetében maga a csoport kulturális hagyománya, sajátos dinamikája is szerepet játszhat. A legutóbbi párizsi zavargások körüli heves viták Franciaországban, Magyarországon és másutt alapjában arról szóltak, hogy lehet-e az elvadult erőszakban bármiféle szerepe a gyújtogatók afrikai származásának és iszlám vallásának. Az ortodox politikai korrektség (új keletű betűszóval: PC – ejtsd: pízí) bajnokai számára ilyet említeni is szentségtörés, és jobb esetben a „tudatlan", „műveletlen", rosszabbik esetben a „rasszista", „fasiszta" bélyeget sütik a tőlük eltérően gondolkodókra. Ekképp – hithű marxista nagyapáik példáját követve – újratermelik a társadalmi jelenségek egydimenziós magyarázatát, amely alkalmatlan az összetett problémák kezelésére. A hátrányos helyzetű kisebbségek gondjaira kizárólag egy gyógyszert ismernek: a többségi társadalom fokozza a juttatásokat és szüntesse meg a kirekesztést. Hogy egy kisebbségi csoport éppúgy lehet kirekesztő, rasszista, szexista, homofób stb., mint a többség, az a permanens felszabadító harc bajnokai számára hivatalból lehetetlen. Hogy az Európában élő iszlám vallású kisebbség saját körében korántsem bánik kesztyűs kézzel a nőkkel, melegekkel, az a PC-ortodoxia számára gyakorlatilag kezelhetetlen probléma, hisz őnáluk a különböző kisebbségek kivétel nélkül az „elnyomott" rubrikába vannak besorolva. Nem tagadják le ugyan ezeket az anomáliákat, csak éppen nem beszélnek róla.

Az ortodox újbaloldal félhivatalos ideológiája a multkulti: kötelezően szeretik a legkülönfélébb népek, etnikai, vallási csoportok táncait, dalait, ételeit, használati tárgyait, egzotikus szokásait. Gondosan megmaradnak azonban a felszínen, és nem szívesen veszik tudomásul, hogy e csoportok egyes – mélyen gyökerező – hagyományai (illetve ezek találkozása a modern világgal) előmozdíthatja, vagy éppen gátolhatja integrációjukat a nyugati társadalmakba.

Nemzetközi téren e javított kiadású felszabadító ideológia – átvéve a szovjet külpolitikai hagyományokat – ádázul támadja az „olajra éhes" amerikai imperializmust, palesztin zászlókat lengetve rasszistának bélyegzi Izraelt, és szinte semmiféle kritikai attitűdöt nem tanúsít az elnyomott népek nevében szónokló (és saját népüket elnyomó, gyilkoló) rezsimekkel szemben.

A permanens forradalom e hívei a zsidókkal tudnak legkevésbé boldogulni. A holokauszt áldozatait beemelték a kánonba, és a par excellence áldozat státusába helyezték őket. Ennek megfelelően a zsidóság holokauszt előtti kultúráját (jiddis írók, klezmer zene, Freud, Chagall, Kafka stb.) bőségesen fogyasztják, ugyanakkor igen kedvelik a baloldali, anticionista zsidó értelmiségieket (Susan Sontag, Noam Chomsky), akikre mint házi zsidókra mutogathatnak.

Csak épp a probléma maradt, ami volt: a zsidók közössége sehogy sem akar beleférni az előre gyártott sémákba. Az elpusztított zsidóság em-

léke a nyugat erkölcsi világrendjének alapja, míg a zsidók létező állama kezelhetetlen, emészthetetlen, és – többnyire – ellenséges indulatokat kiváltó képződmény. A haladó nyugati értelmiségi ma megemlékezik a holokauszt áldozatairól, elítéli Izraelt mint elnyomó államot, és közben fogalma sincs, milyen skizofrén módon cselekszik. E magatartás okait igen mély rétegekben kell keresnünk, de e nélkül is könnyen belátható, hogy az egydimenziós világlátás alkalmatlan a zsidóság végtelenül komplex jelenségének értelmezésére, feldolgozására. Ennek eredménye csak újabb frusztráció és a zsidókra kivetített újabb indulatok lehetnek.

Ugyanakkor az elnyomó–elnyomott képlet meghatározó jelentőségű volt (és ma is az) a palesztin identitás kialakulásában. A helyszínre látogató töméntelen sok újságíró, televíziós forgatócsoport, politikus és szolidaritási delegáció mind egyértelmű sémákat közvetít a palesztinoknak: a megszállás áldozataiként kívánják látni őket. Erről szólnak a kizárólag palesztinokat gyámolító ENSZ-szervezetek, az évente átutalt dollármilliárdok. A palesztin gyakorlatilag egydimenziós nép, a zsidóság antitézise: kultúrájának túlsúlyos eleme a „harc az izraeli megszállás ellen". Az átlag nyugati médiafogyasztó a palesztinokat szinte kizárólag ebben a szerepkörben látja.

Az újbaloldali politikai korrektség, ezen ügyeletes felszabadító ideológia egydimenziós világképe zsákutca, aminek következményeit – szokás szerint – a zsidóság tapasztalja meg elsőként. Ennek tudatosítását szolgálta a *Szombat* januárban rendezett *Új antiszemitizmus* című konferenciája. Magyarországon és az új EU-tagállamokban, ahol a politikai kultúrát még nem itatta át oly mértékben a „progresszív" Izrael-ellenesség, talán van még esély ennek a fejlődési szakasznak a kikerülésére.

Gyadó János

Saron után

Az év első napjaiban a világpolitika homlokterébe került az izraeli miniszterelnök egészségi állapota. Miközben az izraeliek többsége aggódva, az arab világ nagy része pedig kárörvendve figyelte, hogy Ariel Saron élet és halál között lebeg, mindenki azt latolgatta, milyen korszak köszönt be a kormányfő után, s Izrael milyen választ ad az előtte álló súlyos kihívásokra, főként az iráni atomprogramra.

Nem volt még olyan régen, amikor Saron a nemzetközi politikában, de Izraelben is páriának számított. Nem foglalhatott el kormányhivatalt, sőt a Likud egykori alapítója nem vett részt aktívan a politikai életben sem. A baloldal békekötési próbálkozásai azonban 2000-ben megbuktak: Ehud Barak hiába ígért oda szinte mindent Jasszer Arafatnak az akkori amerikai elnök, Clinton által erőltetett tárgyalásokon, a palesztin válasz az intifáda, a terrorhullám beindítása volt. Az izraeliek felelete pedig Ariel Saron megválasztása, aki a békefolyamatból kiábrándultaknak az erős kéz politikáját ígérte.

Ám Saron, a vitatott területeken létesített telepek atyja és védelmezője politikájává emelte a kivonulást. Menachem Begin mellett ő volt eddig Izraelben az egyetlen miniszterelnök, aki erőszakkal számolta fel a régi telepeket: idáig még Jichak Rabin, a béketábor vezére sem ment el. A tavalyi gázai övezeti kiürítés után valószínűleg Júdea és Szamária következett volna, hogy Izrael végleges határokhoz jusson, de erre már nem jutott ideje a veterán politikusnak.

Jona Metzger askenázi főrabbi az egész országot imádkozásra szólította fel, amit még sok, egyébként nem vallásos zsidó is megfogadott. A miniszterelnök széke üresen tátongott a kabinet ülésén. Saron helyettese, Ehud Olmert vette át ideiglenesen a miniszterelnökséget, aki – ügyvezető kormányfőként – legfeljebb száz napig irányíthatja az országot. Az izraeli politikai élet főszereplői úgy nyilatkoztak, hogy a március 28-ra kitűzött választásokat mindenképpen megtartják.

Sokan már temették a Likudból kivált és Saron alapította Kadima pártot, mondván, az a kormányfő személyére épül. A közvélemény-kutatások azonban a kormányfő kiesése után is nagy támogatottságot mutattak ki. Ráadásul a Kadima ereje pont abban lehet, hogy Saron nem vallott színt, és nem vázolt fel konkrét programot, így sok választó maradhat meg mellettük. Éppen ezért megtizedelheti a támogatottságukat, ha egyértelműen megfogalmazzák álláspontjukat. A részvétszavazatokra azonban mindenképpen számíthat a Kadima.

Aligha esik nagy súllyal a latba a másik nagy veterán, Simon Peresz támogatása, aki ősszel maga is részese lett a nagy politikai földindulásnak Izraelben, amikor bejelentette, hogy 61 év után kilép a Munkapártból. Peresz korábban Amír Perec szakszervezeti vezetővel szemben veszítette el a pártelnöki posztot. Peresznek csalódást okozhatott, hogy riválisa megszegte korábban tett ígéretét, mely szerint nem indul a Munkapárt elnöki posztjáért. Ennél már csak az volt keserűbb pirula Peresz számára, hogy pártja nem hosszabbította meg elnöki mandátumát. A szakszervezeti vezető még inkább balra mozdította el a Munkapártot, amit Peresz, akinek vezetésével beléptek a Likud kormánykoalíciójába, már nem tudott tolerálni.

A Munkapárt választási programjában a gazdasági egyenlőtlenségek megszüntetését tűzte ki célul, valamint a mindenáron kötendő békét az arabokkal, amivel valóban szerezhet némi támogatottságot. Perec tapasztalatlansága a védelmi kérdésekben és az államigazgatás területén azonban igen nagy

hátrány. Ráadásul sok izraeli azonosítja a balul sikerült oslói folyamatot a Munkapárttal. Mégsem lehet egyértelműen leírni az 52 éves, marokkói származású Perecet, aki már a Hisztadrut szakszervezeti szövetség élén is megmutatta, hogy szociális követeléseinek elérése érdekében sztrájkokkal akár az egész országot is képes megbénítani. Elemzők szerint a Netanjahu-féle reformok vesztesei, a leszakadó szefárd munkásrétegek biztosan nyitottak lesznek Amir Perec azon ígéretére, hogy helyreállítja a szociális jóléti állam intézményeit.

A jobboldali Likud-vezérének, a kivonulás előtt lemondott pénzügyminiszternek, Benjamin Netanjahunak a malmára hajthatja a vizet, hogy Izrael történetének legsúlyosabb válsága után ismét talpra állt a gazdaság. Szinte az egész nyugati féltekén példa nélküli az 5,2 százalékos GDP-növekedés, emellett 25 százalékkal emelkedett az export és két százalékkal csökkent a munkanélküliség az elmúlt évben. Az izraeliek még nagyon jól emlékeznek arra, hogy a fizetések központilag elrendelt emelése három számjegyű inflációhoz és hatalmas államháztartási deficithez vezetett.

A Likud, amelynek több erős emberét is elvitte Saron új pártja, időközben magához tért a belső csatározásokból. Sok régi szimpatizáns érezheti úgy, hogy a kormányfő távozásával helyreállt az eredeti értékrend, és Netanjahu nem fog (szerintük) indokolatlan engedményeket tenni a palesztinoknak. Mások viszont, akik Saron lépéseit pragmatikusnak tartották, eltávolodhatnak a Likudtól.

Bár a gázai kivonulás után némileg háttérbe szorultak a mindig is domináns biztonsági kérdések, az iráni atomprogram jelentette fenyegetéssel foglalkoznia kell a zsidó államnak. Szakértők szerint szükség van a katonai beavatkozásra, mivel az antiszemita rezsim hamarosan tömegpusztító fegyverekre tehet szert. Híresztelések szerint, Saron éppen a március végi választások idejére tervezett légi csapást az iráni atomlétesítmények ellen. A nagy kérdés, hogy az, aki Saron örökébe lép, rendelkezik-e az egykori tábornok bátorságával és kreativitásával, és főként tud-e nemzetközi támogatást szerezni a beavatkozáshoz.

Eperjesi Ildikó

KONRÁD GYÖRGY

Ápoljuk kettősségeinket

Fotó: Lakner Judit

1944. október 16-án, a nyilas hatalomátvétel másnapján, amikor a szemébe néztem a fegyveres férfiaknak, a kérdésre, hogy zsidó vagyok-e, nemmel válaszoltam, megtagadtam magamat. Ha nem kellett volna félnem, hogy lelőnek, azt mondtam volna, hogy igen, az vagyok, zsidó, és ezt nyugodt egyszerűséggel mondtam volna. Mindenkinek bele kell törődnie, hogy ma már van egy zsidó világnép, amelynek lányai és fiai már nyugodtabban tartják magukat zsidónak, mint a szülők nemzedéke, mert kevésbé kell félni. De azért mindenütt a világon éreznek valami bizonytalanságot is, mert nem csak zsidó világnép van, de van világ-antiszemitizmus is. Az izraeliek sem érezhetik magukat teljes biztonságban, ott is van a szomszédban olyan, aki, ha tudná, megölné őket, csak mert zsidók. Az Úrról, a zsidók istenéről, aki a Sínai-hegyen kinyilatkoztatta magát, nem sokat tudni. Azt mondja magáról, hogy „vagyok, aki vagyok". Ő az isteni identitás, és ugyanezt igényeli a híveitől, a választottjaitól. Zsidónak lenni – azonosnak lenni. Legyél az, aki vagy. Tudd meg, hogy ki vagy. Ki látta? Ki hallotta? Mózes, egy zsidó. Ő közvetítette azt az akaratot istentől az emberekhez, hogy legyenek azonosak magukkal, hogy vállalják a szövetséget a lelkiismeretükkel, magukkal. A fennmaradás titka, a hűség magadhoz, egy vállalkozáshoz, amelybe beleadtad magadat. Vállald nem csupán egy részedet, hanem egész önmagadat, valahány énedet. A legtöbb nép embereit be lehet olvasztani, a zsidókat aránylag nehéz. A nemzetek már nem a bújócskázó zsidóval néznek szembe, hanem azzal, aki az, aki, és ezt nem takargatja. Azzal, aki nem csupán a többségi nemzet nyelvében és kultúrájában otthonos egyenjogú polgár, noha az is, de mint zsidó is szuverén alany a plurális demokráciák keretei között. A zsidók általában kezdeményeznek, élénkséget hoznak, kívülről is látnak, nemcsak belülről. Az európai városok történetében a zsidók megjelenése a fellendüléssel párhuzamos, azután ez az ív megtörik, és előáll a gödör, a fekete lyuk, az öngyilkos gyilkosság, majd aztán jön a kis újrakezdés. Lehet megbecsüléssel emlékezni a zsidó vendégekről, akik sok hasznosat végeztek, de furcsák is voltak, szorgosak, elvontak, csibészek, álmodók, mindenfélék, azok, amik. A holokauszt után megkevesbedve ismét itt vannak, úgy is, mint zsidó származású, magyar, német, francia polgárok, és úgy is, mint magyar, német, francia nyelvű zsidók. Ezt a kettősséget nem lehet, és talán nem is szükséges feloldani.

„Nem fogom titokban tartani a véleményemet”

Interjú Suchman Tamással

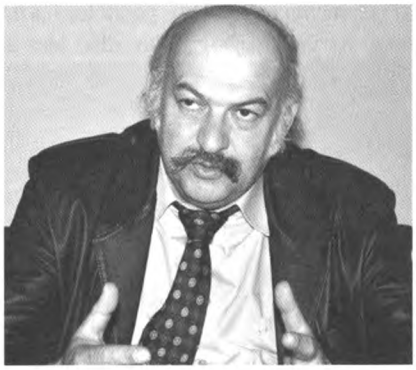
Suchman Tamás a Miniszterelnöki Hivatal politikai államtitkára, az Országgyűlés vallási, kisebbségi, emberjogi bizottságának alelnöke, a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány felügyelőbizottsági elnöke. Decemberben választották meg a Mazsihisz alelnökének.

– Milyen az ön családi háttere? Milyen volt az a zsidó közösség, amelyben felnőtt, és az a társadalmi környezet, mely körülvette?

– Marcaliban születtem, somogyi a család mindkét ága. Édesanyám somogyszili születésű, mely Kaposvár mellett van. A nagyapám is hitközségi elnök volt. Suchman nagyapám és dédapám pedig az ottani, módosabb pusztakovácsi zsidó földbirtokos családdal együtt templomot épített és egy kis, egy tantermes iskolát hozott létre, mely a századfordulón még működött. Nemrégiben terveket készíttettem a felújítására, de sajnálatos okok miatt ez nem kezdődött el. Jövőre szeretném létrehozni Közép-Európa egyetlen zsidó iskolamúzeumát. A háború után, a korábbi 350-400 fős marcali zsidó közösség mindössze 27 főre csökkent, majd elhalálozások és elköltözések miatt két családra. Persze vannak, akik azóta jöttek, de nem tartják a vallást, és csak azt lehet róluk tudni, hogy voltak zsidó őseik. Nem tagjai egyetlen zsidó hitközségnek sem. A templomot pedig az 1960-as években lebontották.

– Tapasztalt bármiféle antiszemitizmust a háború után?

– Nem tapasztaltam sohasem, nem is emlékszem rá. Sem politikai pályámon, sem a közigazgatásban, sem a gazdaságban.

Fotó: Tóth Csilla

– Ön a kevés számú vidéki zsidóság képviselője. Érez-e bármilyen mentalitás-, ízlésbeli vagy akár világnézeti különbséget, mely a vidéki és a pesti zsidók között fennáll, vagy pedig nem?

– Nem igazán szeretnék érezni, és ezzel a kérdéssel sem foglalkozni. Nem is szeretem ezeket a különbségtételeket. Nem látok különbséget a vidéki és a pesti, sőt a Kárpát-medencei magyar nyelvű zsidóság különféle közösségei között.

– A Mazsihiszen belül sem érezhetőek ilyen különbségek?

– Nem érzek ilyen különbséget. A zsidó élet reneszánszának sok akadálya van, vidéken – ahol kevesebben vagyunk – éppúgy, mint Budapesten. Már csak ezért is biztosítanak a helyi önkormányzatok több támogatást a vidéki hitközségeknek. Nagy mutatványnak tartom a 35–60 fős vidéki közösségek fenntartását.

– 2004-ben ott voltam azon a többnapos megemlékezésen, melyet a hódmezővásárhelyi önkormányzat tartott a holokauszt 60. évfordulóján, s ahol ön is beszédet mondott. Felújították a zsinagógát, a Terror Háza pedig holokausztmúzeumot avatott fel a városban. Kis közösség, demográfiailag más, mint Pesten.

– Demográfiai különbségek természetesen vannak. Fontos lenne megőrizni a vidéki zsidóság emlékét. Például úgy, hogy azokat a zsinagógákat, melyek megtalálhatók, ám méltatlanul más funkciót töltenek be, vissza lehessen alakítani, és csak kulturális rendezvényekre lehessen használni. A zsinagógák hozzátartoznak a magyar történelemhez. Az egyik Nyugati téri chanukka-gyertyagyújtáskor egy hittestvérem javasolta, hogy egyforma táblákkal jelöljék meg az országban azokat az épületeket, ahol zsinagóga volt. Jó kezdeményezésnek tartom.

– A vásárhelyi találkozóról jutott eszembe, hogy ön az MSZP képviselőjeként, mások a Fidesz színeiben beszéltek. Van-e jövője egy ilyen együttműködésnek, legalább a zsidó múlt megőrzése tekintetében?

– Szeretnék egy olyan országban élni, ahol a történelmi tragédiákhoz, érje bár a magyarországi németeket, szerbeket, szlovákokat, zsidókat, egyformán és politikai hovatartozástól függetlenül viszonyulnának a közéleti szereplők. A magyar politikai közéletnek elkötelezettnek kell lenni az ótestamentum népének történelméhez, úgy, mint a kereszténységhez, és célszerű, hogy egyformán gondolkodjunk a holokausztról is. Ha nagy különbségek vannak ennek megítélésében, akkor komoly baj van. A legkisebb közös többszöröst kell megkeresnünk.

– Ön 1993 szeptemberében, önálló indítványában a nemzeti és etnikai kisebbségekről szóló törvény módosítását kezdeményezve azt javasolta, hogy a héber nyelv is a kisebbségek által használt nyelvnek minősüljön, s tanításához az állam adjon támogatást. Ez nem vág össze azokkal a törekvésekkel, melyek arra irányulnak, hogy a zsidóság kapjon nemzetiségi státust?

– Teljesen más dologról van szó, hiszen én csak azt javasoltam, hogy az ótestamentum nyelvének oktatása állami támogatással valósuljon meg. Kegyeleti okok miatt és a 12 500 Magyarországon élő holokauszt-túlélő erkölcsi alapú jogainak megsértése nélkül nem tudom elképzelni a nemzetiségi státus létrehozását. A holokauszt túlélőinek joguk van ahhoz, hogy még egyszer ne legyenek zsidóként nyilvántartva. Ezen erkölcsi okok miatt utasítom el ezt a kezdeményezést.

– Ön már 1999-ben is, a keszthelyi hitközség alelnökeként, beszállt Feldmájer Péter és Tordai Péter választási harcába, majd visszalépett Feldmájer Péter javára. Miért?

– Nem vettem részt a harcukban.

– Nem vett részt a harcukban, de hirtelen és váratlanul jelölt lett.

– Váratlanul felkértek, és kellő számú támogatást is éreztem a hátam mögött, ami most az alelnöki megválasztáshoz elégséges volt. Több mint ötven ember biztosított arról, hogy ha indulok, támogatnak.

– Kik támogatták akkor önt?

– Sokfelől biztattak. Érzek magamban elég erőt, hogy valamilyen szerepet vállaljak, de azt nem gondoltam át, hogy elnöki szerepre kéne vállalkoznom. Ennek több oka is van. Akkor Tordai Péter és Feldmájer Péter is azt mondta, hogy ha megválasztásuk esetén alelnöki megbízatást vállalok, szívesen dolgoznak együtt velem.

– Vannak-e konkrét tervei mint frissen megválasztott Mazsihisz-alelnöknek?

– Legfontosabbnak a zsinagógák megőrzését tartom. Bánt, hogy több mint ezer temetőnk küzd a természettel, és olykor csak némi jó szándék varázsolja elő az ősök sírját. Pedig ezek teszik e földet hazává, és ebben a mindenkori államnak segítenie kell. Fontosnak tartom, hogy a zsidó élet reneszánsza – vallási és világi alapon is – megvalósulhasson. Európa egyik legnagyobb zsidó közössége voltunk és vagyunk, élni kell a politikai feltételekkel. Meg akarok ismerkedni a létező ifjúsági szervezetekkel, kezdeményezésekkel, és a magyarországi zsidó vezetés elé akarom tárni, hogy mit tudnánk tenni az ifjúság ügyében. Nagyon sokan legitimációs problémákat is felvetnek, mármint azt, hogy a Mazsihisz képviseli-e a magyar zsidóságot. De aki nem tudja magáról, hogy zsidó, s nem tagja valamelyik zsidó szervezetnek, annak nem lehet az érdekeit képviselni.

– Mi a véleménye arról, amit Heisler András, de mások is szorgalmaznak, hogy ernyőszervezetté kéne átalakítani a Mazsihiszt, s hogy túl nagy hatalom összpontosul Zoltai Gusztáv ügyvezető igazgató kezében?

– A belső mechanizmussal most ismerkedem. Nem fogom titokban tartani a véleményemet. Nem gondolom azt, hogy az idők végéig változatlan lesz a struktúra. Érzem, hogy a zsidó közélet fel akarja adni a mozdulatlanságát, ezt szívesen támogatom. A jövőben a magyarországi zsidóság struktúráját, képviseletét át kell alakítani, erre néhány éven belül sor kerülhet. De ezt felülről nem lehet kezdeményezni, ha olyan nyomás keletkezik, mely minőségi változást akar, akkor annak engedni kell.

– Mi a véleménye azokról a kritikákról, melyek azt teszik szóvá, hogy egy magas rangú állami beosztásban dolgozó ember (államtitkár), aki egyben a Mazsök felügyelőbizottsági elnöke is, magas rangú hitközségi funkciót nem tölthet be, mert ez sérti az állam és az egyház szétválasztását?

– Vallásom és foglalkozásom is van, ám a kettőt sohasem kevertem össze. Vannak kívülállók, akik azt gondolják, hogy a rabbitanács tagja lettem, de ez őrültség. Nem is értem a kérdést, alkotmányos jogaimat ne vonja kétségbe senki. Három hónap múlva választások lesznek, és ha nem leszek képviselő, nem leszek politikai államtitkár. Egyébként nem is feltétlenül kapok kormánymegbízást. Voltam már máskor is kormányzati pozícióban, és nem emlékszem rá, hogy akkori hatalmi pozíciómat összekevertem volna a zsidósággal. A keszthelyi zsinagóga felújítását a helyi hitközség alelnökeként szerveztem, más kérdés, hogy miniszterként is mondtam el az avatóbeszédemet, Göncz Árpád köztársasági elnök úr mellett. Ha most nem vállaltam volna el az alelnöki tisztet, akkor is segíthetném a magyar zsidóságot, minthogy folyamatosan reflektorfényben állok és ellenőrizhető vagyok. Mindkét kezem az asztalon van, és ez így van jól. Úgyhogy erről – sem önnel, sem mással – nem kívánok többet beszélni.

– Az Osztrák Megbékélési Alappal folytatott tárgyalásokban is részt vett...

– Ezt rosszul tudja, nem vettem részt.

– Ön marad a Mazsök felügyelőbizottsága élén?

– Ebben aztán semmilyen ellentmondás nincsen. Azért, hogy maradhassak, az ellenzék teljes támogatásával törvénymódosítás született a parlamentben, amely azt mondja ki, hogy kormánytagok is betölthessék a Mazsök felügyelőbizottsági tagságát.

– Szükséges-e az, hogy a pártok megszólítsák a zsidó szavazókat? Mint ahogy tette azt például Horn Gábor SZDSZ-ügyvivő a XIII. kerületben? Létezik-e „zsidó voks" a választási kampányban, s hogyan építhetnek erre a pártok?

– Nincs erre szükség, ha az egyházak együttesen a szavazáson való részvételre szólítanak fel. Ez elegendő, mert a demokráciának elkötelezett szereplőkről van szó, akik úgy gondolják, hogy a mindenkori kormány politikai legitimációját a magas részvétel biztosítja, és ez helyénvaló. Nincs szükség külön zsidó, református, katolikus etc. szavazókra. Úgy tudom egyébként is, hogy Magyarországon is kiadták azt az 1994-es pápai állásfoglalást, amely tiltja – a katolikusok számára – a liturgikus rendezvényeken a politizálást. Mindenütt tiltani kell. Az egyházak ne avatkozzanak be a választási kampányba.

– Mi a véleménye arról a levélről, melyet 2005 decemberében Feldmájer Péter Mazsihisz-elnök intézett Magyar Bálint oktatási miniszterhez? A zsidóság jogairól beszélt. Önt mint államtitkárt, egyben a Mazsihisz alelnökét, hogyan érinti ez?

– Ezt a levelet és a négy egyház vezetői által kibocsátott levelet egyértelműnek tartom. A szociális és oktatási intézmények fenntartói között nem tennék különbséget. A magyar zsidóság oktatási intézményeinek fenntartását a magyar zsidóság vezetőinek kell biztosítani. Középen állok, és az igazságosság érdekében az ellátott oldaláról kell kiindulni. Nem gondolom, hogy Feldmájer Péter és az egyházi vezetők levele lázadás a törvény ellen. A saját szempontjaikat képviselték.

Novák Attila

Alternatív karácsony

Veres Mandy riportja december 24–25-én, éjjel

A Pertuba indultunk. Anno idejártak az ismerőseink. Eszter itt ismerkedett meg gyermeke apjával. Hat évvel ezelőtt. Most besüppedtünk a svéd turisták és amerikai üzletemberek közé. Egyetlen ismerős arc se bámult ránk. Szentimentalizmusból belapátoltunk egy adag káposztát, és a cigányzene elnyújtott hangjaira csalódottan szedtük a sátorfánkat.

A Szódában 11-kor kezdődik a buli, addig a Sarkban lehet melegíteni. Röpke séta a Wesselényi utcától a Klauzál térig. Nincs hó, se hideg igazán. Hangtalan a város és kihalt. December 24-e van, karácsony este.

A Sarkban otthonos cigifüst és gépzene fogad. A félhomályból rég nem látott arcok sejlenek fel. Szia, hogy vagy, ezer éve…

Heten ülnek egy asztal körül. A két zömök fiút a sarkon ikreknek nézem. Persze nem azok, csak barátok. 25-26 évesek, az orvosira és a műszakira járnak. A mondataik is zömökek. A vizsgaidőszak után ma végre lazítanak egy kicsit. Erről szól ez a nap: alvásról és bulizásról. Karácsonyt nem tartanak, csak chanukát. A Szódába indultak – amiről köztudott, hogy a tulajdonos zsidó –, de azt zárva találták, ezért most itt iszogatnak. Más-e ilyenkor mulatni, mint az év egyéb napjain? – kérdezem. A fejüket rázzák. *„Ugyanolyan ez a buli, mint bármelyik másik. Annyiban más, hogy zártkörű a társaság, csak zsidók vannak. Ennek örülök, mert amit el lehet intézni házon belül, azt intézzük el úgy."*

Anna és Gábor együtt érkeztek családi együttlétből. Zavarban vannak, amikor definiálni próbáljuk az ünnepüket, hiszen karácsonyt nem tartanak, és a chanuka sem aznapra esik. A „fenyőünnep" fogalmába sok minden belefér a karácsonyon kívül is, magyarázza a 36 éves biológusnő. *„Viszek haza fenyőágat, és évente egyszer, ilyenkor eszünk halászlét. A chanukára készített ajándékokat gyakran ezen az estén adjuk át. Ugyanakkor a legszebb 24-e estéimet külföldön töltöttem, eltérő kultúrákban, karácsony vagy chanuka nélkül."* Ma este ők is a Szódába igyekeznek, mert *„ez az a hely, ami biztosan nyitva van". „Bár ez általában nem szempont a baráti köröm kialakításában, az természetes, hogy ma zsidó társaságban leszek."*

A kocsmáros (valójában a 30 éves kocsmatulajdonos) barátságosan illuminált állapotban válaszolgat kérdéseimre. Délután megnézett egy filmet az unokaöccsével, majd aludt egy keveset. Bár a felesége állít karácsonyfát, ő nem tartja ezt az ünnepet. *„Túl sok volt a pörgés, elfáradtam a karácsony futamában. Egy hónapon keresztül loholunk az ajándék után, és küzdünk a szeretetrohamokkal. Nem nagyon hiszek egyetlen megváltónapban."* A kedvenc helyei közül a Sark volt nyitva. Elégedetten ücsörög. *„Tulajdonképpen ez az egyetlen szabadnapom az év során, amit így tudok tölteni. Délután négytől meghal a város, csak egy-két helyen van mozgás, s ettől olyan átjárható, emberi léptékű lesz. Leszököm, és a barátaimmal iszogatok."*

Fotós kolléganőm bökdös, hogy a szélen ülő fiút ismeri: a HaGesher zenekarban játszik, feltétlenül kérdezzem meg. Ő sem tart karácsonyt, chanukát is csak a kapcsolódó bulikon zenélve. Másnap is lesz fellépése a Kuplungban. Unalmasan telik a karácsony este, ha

Fotók: Tóth Csilla

nem olvasgat otthon, akkor megiszik egy sört a barátaival – mondja.

Fél tizenkettőre leapadt a társaság, lassan átszivárogtak a Szódába. Mi már alig férünk be. A ruhatár önkiszolgálós és bizalmi. A piros műbőr fotelekből semmi se látszik, fürtökben lógnak a fiatalok. Test a testhez préselődik. Akit nem ismerek, az is ismerős. Az alsó szinten van a táncparkett. Egy pár vonaglik balra, jobb oldalt egy dögös csaj szólózik. Egyre többen táncolnak. Feltűnően fiatal a dj (vagy csak én jártam régen szórakozóhelyen), „közönségbarát elektronikus tánczenét" játszik, immáron négy éve. A szombat este általában az övé, a mai se nagyon más, mint a

többi, mondja. *„Aki nem veszi annyira komolyan a karácsonyt, legyen az zsidó vagy nem zsidó, az lejött ide. A mi generációnk már jóval megengedőbb, nyíltabb generáció, és a karácsony nem az otthon ülést jelenti. Lehet együtt is örülni, együtt is karácsonyozni, akár még idegenekkel is. Nézz körül!"*

Szépek a lányok, és nyomulnak a pasik. A bárpultot meg se célzom, annyira tekintélyes a sor. A pultos négy keze sem elég. Fogy a szesz és az oxigén. A ruhatár felé botorkálunk.

Dóra most érkezett. A papája vitte haza a karácsonyi vacsoráról, de útközben meggondolta magát és beugrott bulizni. Katolikus, de nem tartja a vallást. Nincs igazán karácsonyi hangulata sem. Nem bírom megállni, hogy meg ne kérdezzem, milyen katolikusként ennyi zsidó között? Zavarba ejti a kérdésem. „Miért gondolod, hogy itt annyi zsidó lenne? Nekem ez nem tűnt fel. Amúgy meg - folytatja egyre flottabbul -, én sokat mozgok zsidókkal. Franciaországban egy zsidónegyedben lakom."

Két bakfis könyököl a ruhatár pultjára. A maguk 19 évével és elszántságával „alapoznak". Tavaly hajnali négyig táncoltak, most is hátravan még a mulatság java. Miért nem karácsonyoznak otthon? Mert nincs kivel. És nincs mit. A sokéves családi tradíció megszűnt, az ünnep kiüresedett. A formális ajándékozás után itt töltik meg tartalommal az estét. Bár úgy érzik, az ismeretségi körükben még úttörők, mégis – legalább a maguk számára – hagyományt kívánnak teremteni.

Lépnék ki az ajtón, de egy szőke lányon megakad a szemem. A fülében hatalmas piros tollak lógnak, és ezüst chájbetű díszeleg az orrában. Trendi zsidó csaj – gondolom.

„Nem vagyok zsidó" - kezdi a beszélgetést a 32 éves Lili. Akkor miért hordasz chájt az orrodban? *„Egyfajta szolidaritásból, és egy furcsa zsidótudatból, noha elvileg református vagyok* - mondja mosolyogva. - *Sose tartottam ugyan a karácsonyt, de 24-i buliban most járok először. Szeretek zsidók között lenni. Kóstolgatom ezt a közeget, hogy mennyire fogad be, hogy nem ér-e megkülönböztetés, akár csak a hajam színe miatt. Évek óta járok zsidó rendezvényekre. Úgy érzem, mintha a népem lenne ez. Szeretnék betérni. Miért? Mert itt hiteles az összetartás, a szeretet. Tetszik, hogy a zsidóság az eszével próbál kombinálni, és semmiféle agresszív módot nem választ arra, hogy lenyomja a világot és leigázzon népeket."*

A bejárattól jobbra tömörülnek a kint rekedtek. Ide irányítanak minket is, ahogy kilépünk, a másik oldalon ugyanis vizet zúdítanak a lakók arra, akit érnek. Talán a zaj bántja őket, talán a jókedv. Talán.

ZSIDÓ KARÁCSONY*

1. Leggyakoribb érv az ünnep „családi" mivolta. *„Kihasználjuk, hogy ez egy ünnep, összejön a család, azok is, akik zsidó ünnepekkor nem tudnak jönni."* A zsidók mint családcentrikus közösség, „joggal" érezhetik magukhoz közel a karácsonyt mint családi ünnepet, amely egyben praktikus alkalom a találkozásra.

2. Egy másik típus az ünnep „popularitására" való hivatkozás, miszerint *„a karácsony annyira elterjedt, hogy ebből nem lehet kimaradni"*. A karácsony az „európai kultúrkör része", amelynek a magyar zsidók is részesei. Ebben a kontextusban a nemzethez tartozás, a többséghez való orientálódás szándéka, illetve az azonosulás igénye figyelhető meg.

„Számomra a karácsony megtartása épp annyira része a magyar-zsidó kettős identitásom magyar felének, mint az, hogy magyarul beszélek, és ismerem a magyar irodalmat. Utóbbiakban sem látok semmi kivetnivalót. (...)"

3. A harmadik érvelés a „neveltetés" köré csoportosul, *„ezen nőttem fel"*, szól a magyarázat. A karácsony mint a szocializáció során kulturális értékként elsajátított ünnep jelenik meg, és magában hordozza azt az üzenet, hogy *„nem tehetek róla, hogy úgy alakult, hogy tartok karácsonyt"*.

4. Végül, de nem utolsósorban „a gyerek" jelenik meg az érvek között. *„A gyerekek otthon megkapják ugyanazt, amit az óvodában."* E mögött az attitűd mögött általában két indok húzódik meg, az egyik a kiközösítéstől való félelem, a másik pedig az a feltételezés, hogy gyerekeiket valami olyan, nagyon fontos élménytől fosztanák meg, amit a többi gyerek mind megkap. *„Az együttlét, a szeretet, az ajándékok, a finom ételek, meg aztán az, hogy másnap nem kell sóvárogva ott állnia, és hallgatnia a többieket."* A szülők nem kockáztatják meg sem gyermekük érzelmi nélkülözését, sem a hátrányos megkülönböztetés lehetőségét.

Hogyan zajlik a zsidók karácsonya?

A karácsonyozó zsidók szeretik a karácsonyt, és nemcsak tiszteletben tartják, hanem legtöbben a kedvenc ünnepükként jelölik meg.

A „zsidó" karácsony külsőségeiben nem mutat lényegi eltérést a keresztény karácsonytól. Csakúgy, mint minden családnál, itt is van készülődés, ajándékozás és karácsonyfa, de a felszíni egybemosódások ellenére a zsidó identitás megtalálja érvényesülési terepét a karácsonyozás során.

Míg a társadalom nagy része számára a karácsony múló kárpótlást jelent az év közben elmulasztott családi együttlétekért, a zsidó családoknál a karácsony az évközi találkozások folytatása, esetleg a szokásosnál kicsit szélesebb körben, de semmi esetre sem egyedülálló alkalom az év során a rokonokkal való együttlétre.

Mivel az ünnep átvétele elképzelt minták alapján zajlott, a zsidóknak nincs „eredeti forgatókönyvük", mintájuk az ünnep „szakszerű" megtartásához. A zsidó karácsonyi viselkedés több aspektusában megfigyelhető a szabálytalanság, rendezetlenség. Jó példa erre, hogy sok családban a résztvevők száma, személye, sőt az ünneplés helyszínének kiválasztása is évről évre változik.

A karácsony vallási tartalmának elnyomása több alkalommal is megnyilvánul az ünneplés során. Mivel az ajándékot és a fenyőfát általában nem a Jézuska vagy angyalka hozza, hanem a családtagok, ezért a vele összefüggő csoda (Jézus születése), misztikum és szentség nem jelenik meg a rítusban.

Molnár Eszter

* Részletek a karácsony ünneplésének zsidó motivációival és motívumaival foglalkozó szakdolgozatból.

Elnökválasztás a Mazsikében

Nem volt vitáktól mentes a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület január 8-án tartott rendkívüli elnökválasztó közgyűlése. Dr. Feldmájer Péter, az egyesület elnöke a Mazsihiszben vállalt – ugyancsak elnöki – teendőinek ellátására hivatkozva mondott le, ezért vált szükségessé az időközi választás.

Egyórás ügyrendi vita alakult ki arról, ki jogosult szavazni a teremben tartózkodó hatvan Mazsike-tag közül, mert többen csak a közgyűlést közvetlenül megelőzően léptek be a szervezetbe.

Az elsőként felszólaló Deák Gábor elnökségi tag, majd őt követően több régi Mazsike-tag nehezményezte, hogy huszonnégy ember lépett be az egyesületbe, hogy – amint számos célozgatásból kiderült – dr. Sági Györgyöt támogassák szavazatukkal. Többen utaltak az egyesület életében már előfordult hasonló esetekre. Míg a „régi gárda" képviselői – bár hangsúlyozták, hogy mindenkit örömmel fogadnak és kívánatosnak tartják a fiatalítást – azt állították, hogy a szavazás e módja alapszabály-ellenes, addig az újonnan érkezettek az érdektelenséget, azaz azt találták furcsának, hogy egy körülbelül kétszázhatvan fizető tagot számláló egyesület közgyűlésén csupán hatvanan jelennek meg, s két tucat ember fordulatot tud előidézni. Korányi László elnökségi tag úgy vélte, az alapszabály értelmében lehetséges a voksolás. Olti Ferenc elnökségi tag először „áthidaló megoldást" javasolt, amelynek értelmében mindenki szavazhatott volna, majd egy év múlva, mikor már az új tagok is teljes joggal voksolhatnak, megerősíthetnék pozíciójában az elnököt, végül, rövid szünet után, az alapszabályt értelmezve tisztázódott, hogy nincs kizáró ok az új tagok voksolásával szemben, így lehetővé vált a helyszíni jelölés is.

Miután Olti Ferenc és Székely Gábor, a Mazsike korábbi elnöke nem vállalták a jelölést, a várakozásoknak megfelelően ketten indultak az elnöki posztért: a jelölőbizottság által javasolt Kirschner Péter újságíró, a Mazsike elnökségi tagja, és a helyszínen jelölt Sági György ügyvéd. Programbeszédeik megtartása után, 31:21 arányban utóbbi nyerte el a tisztséget egy esztendőre, amikor, mandátuma lejártával, új elnökséget kell választania a szervezetnek.

cs. m.

„Jó érzés legyen zsidónak lenni...”

Interjú Ságri Györggyel, a Mazsike új elnökével

Dr. Ságri György ügyvédet választotta meg elnökének a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület 2006. január 8-án tartott rendkívüli közgyűlésén, melyet dr. Feldmájer Péter – Mazsihisz-elnökké választott – korábbi elnök lemondása után tartott a szervezet.

Fotó: Tóth Csilla

„Az V. kerületi Nádor utcai – akkor Münnich Ferenc – általános iskolába jártam. Középiskola: Ruhaipari Szakközépiskola mint családi tradíció, mivel anyám tizenkét testvéréből tizenegy volt szabó, és én késői gyerek voltam, akinek egyfajta tradíció nyomán, a biztonság érdekében, szakmát kellett tanulnia. Utána ELTE jogi kar. 1987-től előbb jogtanácsosként, majd ügyvédként praktizáltam. Közben három évig újságírással foglalkoztam. Nős vagyok, két gyermek – egy 21 éves fiú (ELTE geofizikus szak) és egy 16 éves lány (Lauder iskola) – apja. Lauderes szülőként az iskola Korlát Klubjában is tevékenykedtem, többnyire elvi kérdéseket firtatva: mit jelent az iskola elnevezésében a zsidó, a közösségi, s mennyiben liberális” – vall magáról a 48 éves elnök, akit először arról kérdeztünk, hogyan került kapcsolatba a zsidó közélettel.

Még a nyolcvanas évek elején, amikor a Fiatal Művészek Klubjában Villányi Andrásnak voltak fotókiállításai a zsidó életről, kerültem a közelébe az akkor fiatal zsidó művészek egy csoportjának. Ebben volt benne Fehér László, Zrinyifalvi Gábor, Újlaki Gabriella, és még néhányan mások. Rendszeresen összejártak, péntek esténként a rabbiképzőben, majd az azt követő kiduson, utána pedig a Dunapark kávéházban. Én ugyan ritkábban jártam el a beszélgetésekre, de a kiállítás-megnyitókon, ahol többnyire Scheiber professzor beszélt, ott voltam. Jó néhányszor nagy beszélgetésekbe torkollottak az összejövetelek. Emlékszem arra is, hogy egy kiállítás-megnyitó után a bécsi zsidó újság egyik szerkesztője feljött András lakására, és próbált valamilyen beszélgetést összehozni a magyarországi zsidók helyzetéről, az antiszemitizmusról. András akkor úgy érezte, hogy rendőrségi megfigyelés alatt áll, ezért nagyon visszafogottan viselkedett ahhoz képest, ahogy szokott. Nekem nagyon tetszettek ezek az összejövetelek.

A szüleim, ha nem is titkolták, hogy zsidók vagyunk, de nem is nagyon beszéltek erről. Egészen pontosan meg tudom mondani, mikor tudtam meg, hogy zsidó vagyok: 1967. június 6-án délután öt és fél hat között. Apám jött anyám elé a munkahelyére, és csak azt láttam, hogy nagyon izgatottak, háborúról beszélnek, és én nem tudtam, hol és milyen harcok folynak. Azt latolgatták, hogy a családból ki hol, és milyen fronton lehet katona. Olyan neveket mondtak, amiket azelőtt nem hallottam, és olyan városokat, amikről azt sem tudtam, hogy léteznek. Némi csend után, egy nagy levegővételt követően azután mesélni kezdtek. Mire hazaértünk, már tudtam, hogy zsidó vagyok. És mert kisiskolásként sokat járt a szám, másnap már az iskolában is majd mindenki tudta rólam. És persze néhányan le is zsidóztak. De ezt nem nagyon vettem fel, végül is valahogy büszke voltam rá, mivel szép lassan kitárulkozott egy hatalmas család képe előttem, rengeteg élő és sok elpusztított családtaggal. És mert szerettem a történelmet, eléggé személyesen tudtam mindezt megélni. Az ország legkeletibb felén, valahol az ortodoxia és a haszidizmus határvidékén éltek valamikor a Sternek, akik ugyan nagyon vallásosak nem voltak, de meglehetősen tradicionális életét éltek egy kisvárosi sokgyermekes zsidó családnak. Néhányuk, jó érzékkel, a háború előtt és a háború első éveiben felköltözött Budapestre, s ők életben is maradtak. Akik viszont ott maradtak, azok

majd mindegyike elpusztult. Ez a családkép bontakozott ki tizenéves korom körül előttem, és ez találkozott a nyolcvanas évek elején a Villányi féle társasággal. Aztán a nyolcvanas évek közepén elkezdtek jönni Magyarországra az izraeli rokonok, köztük egy, aki a Szochnutnál dolgozott és ő sok érdekes emberrel ismertetett meg. Mindig azzal jött, hogy küldetése van, és ez nagyon izgatta a fantáziám. Így aztán, amikor Andrásék elhívtak a Mazsike megalakulására, én is ott voltam.

– Miért érezte fontosnak most, hogy induljon az elnöki posztért?

– A rendszerváltás éveiben voltak kicsik a gyerekek. Én akkortájt váltottam át állami alkalmazottból önálló irodára, és ez meglehetősen sok időt és energiát igényelt. Ráadásul elég szűkös anyagi körülmények között éltünk, ezért úgy gondoltam, első a munka és a család, és ez valóban rendkívül sok energiámat emésztette fel. Később ért egy-két csalódás más zsidó szervezetekkel kapcsolatban, amelyek működésébe belepillanthattam. A gyerekek nagyjából felnőttek. A munkám is bejáratódott. Szervezése, elvégzése már kialakult rend szerint megy, amely nem igényel olyan elfoglaltságot, mint korábban. Ugyanakkor nap mint nap szembesülök a zsidó közélet olyan kérdéseivel és gondjaival, amelyek minden benne élőt foglalkoztatnak, és keresik rá a válaszokat. Több-kevesebb sikerrel. Másrészt a társadalmi életből a kultúra az, amely nagyon érdekel. Úgy gondolom, hogy nevének és talán ismertségének is megfelelően, a Mazsike az, amely e téren nagyon sokat tehet azért, hogy megfogja, és a körébe vonja azokat, akik keresik zsidóságuk kultúráját, akár annak hagyományos elemeit, akár a világban meglévő modern, kortárs zsidó művészeket és alkotásaikat.

Az elnökválasztó közgyűlésen elhangzott a „vérfrissítés" kifejezés. Míg új programok kialakításával és létrehozásával új tagok számára szeretném vonzóvá tenni az egyesületet, azt is szeretném, hogy ezeket a programokat a régi tagok is keressék, szeressék meg, akik természetesen az eddigi színvonalas programokat is látogathatják tovább. Bízom abban, hogy az elnökség is szívesen veszi az új ötleteket, és maguk is hozzáteszik a saját ötleteiket.

– Röviden a programja főbb pontjairól. Véleménye szerint mely lényeges kérdésekben tér el az eddigi gyakorlattól, milyen konkrét elképzelései vannak?

– Egy kis létszámú szervezetből modern, aktív, a zsidóságot a kultúra által összefogó egyesület életre keltése és fejlesztése kihívás. Olyan kihívás, amelyért érdemes áldozatokat hozni. A magyar zsidóság, amelyet túlreprezentáltnak találnak az ország kulturális életében, kell, hogy jól érezze magát a sajátjai között. A világ zsidósága nem találkozhat csakis a vallás által, találkozó pontokat kell keresni az élet más területein is. A legnyilvánvalóbb terület a kultúra. A művészetek és a hétköznapi kultúra. A fő célok: a fiatalok bevonása az egyesület programjaiba és az egyesületi életbe, de kiemelten fontos a vidéki zsidóság hitközség köré szervezett közösségi életének a vallás on túl, a kultúra általi összetartása. A vidéki zsidók jelentős része nem talál módot saját zsidó identitásának megélésre, mind kevesebb programon vesz részt, és ez által lazítja kapcsolatait a zsidóságával, vagy Budapestre kell járnia, egyes eseményekre. Kérdés, hogy ezt meddig teszi meg. Mindebből az következik, hogy helybe kellene vinni nekik a zsidó kultúrát, nyilván a helyi hitközségek bevonásával. Értelmes és jó programok feltárása és utaztatása szükséges és elkerülhetetlen.

– Kell foglalkoznia az egyesületnek olyan politikai, közéleti kérdésekkel, mint például a „nemzetiségi ügy"?

– Az egyesületnek foglalkoznia kell politikai, közéleti kérdésekkel is. De mindezt kulturális megközelítésből, a kultúra sajátos szemszögéből, és mint a programomban írtam, a konkrét kérdésekre konkrét válaszokat kell adnia. Hangsúlyosan úgy vélem, hogy a kultúra a legösszetartóbb kapocs és erő is a zsidóságon belül. Mi az, amiben közösen élik meg identitásukat a legkülönbözőbb zsidó egyének? Van, aki a vallás által, van, aki a néphez tartozás által, van, aki az elszenvedett közös megaláztatások által, van, aki az Újlipótváros által, van, aki egy MTK meccs által, de mindenképpen egyfajta zsidó kultúrközösség által. Amit nevezhetünk zsidó mentalitásnak, életérzésnek, de tagadhatatlanul olyasvalaminek, ami sajátosan hasonló bennünk. Talán eltúlzom, talán nem egészen így van. És mégis. Szeretjük vagy nem, elfogadjuk vagy nem, titkoljuk vagy felvállaljuk, akármit tehetünk, akkor is sok közünk van egymáshoz. Ezért kell az egyesület, amely a zsidó kultúra ápolását, megtartását, terjesztését és új értékek létrehozatalát írja zászlajára, és fel kell, hogy vállalja ennek a kérdésnek a valóban érdemi megvitatását is. Az egyesület nyitottságát tovább kell tágítani. Nincs, és nem lehet olyan identitás, amelynek mentén szeretném szervezni az egyesület életét, vagy az arculatának meghatározó elemévé tenni. A fentiek szerint éppen a sokszínűség a legfőbb cél. A zsidó identitás bármilyen megélése bárki részére, aki ezt kívánja. Csak ez lehet a szempont. És nem a zsidóság számának bővítése céljából. Hanem a megélt zsidóság élményének gazdagítása miatt. Én úgy gondolom, aki részesévé kíván válni a közösségnek, azt ebben bátorítani és támogatni kell. Ha az illető nem vallásos és nemzetiségének sem tartja magát, és zsidó identitása nem túl erős, akkor ez a feladat szinte kizárólag ránk hárulhat, esetleg más szervezetekre, de azok is a kultúra által tudják csak ezt megtenni. Ezért nagy a felelősségünk. Hogy jó érzés legyen zsidónak lenni, jó érzés legyen a kultúra, a kultúránk, s a kulturáltságunk által zsidónak lenni.

Cs. M.

MAZSIKE DÍJAZOTTAK

A Mazsike Chanuka bálján, december 29-én, a Gundel étterem báltermében, Feldmájer Péter elnök adta át az Egyesület éves díjait.

„A Magyar Zsidó Kultúráért" címmel alapított díját 2005-ben Spiró György író, irodalomtörténész kapta. A *„Várhegyi György"* díjat, melyet a magyar zsidó oktatásért végzett munka elismerésére alapított az Egyesület, Szeszler Anna, a Lauder Javne Zsidó Közösségi Iskola igazgatója kapta.

A kommunizmus áldozatainak emlékére

Február 27-e a kommunizmus áldozatainak emléknapja.

Áldozat és áldozat között nincsen különbség: a totalitárius rendszer törvénytelenül kivégzettjei, bebörtönzöttei mindegyikének kijár az emlékezés és a gyász, miként a vészkorszak áldozatainak is.

Sokan nem, vagy alig tudják, hogy a diktatúrának voltak zsidó áldozatai is, még pedig nem is kis számban. A *Szombat* a történelmi tisztánlátás érdekében, 1995-ben két összeállítást közölt *Zsidóság és kommunizmus* címmel, melyben zsidók szerepvállalását vizsgáltuk a Rákosi-korszakban, s egy másik alkalommal, az 1956-os forradalomban.

Ugyancsak a történelmi tisztánlátás érdekében, e mostani összeállításunkban azt vizsgáljuk néhány példa alapján, hogy a Rákosi Mátyás, illetve a Kádár János nevével fémjelzett pártállam hogyan lépett fel a zsidókkal szemben, milyen perek, intézkedések és megfigyelések sújtották a zsidó szervezeteket és személyiségeket, illetve hogyan hatotta át sorsukat az elnyomás. S hogy ne hallgassuk el azt sem, hogy zsidók is voltak a diktatúra működtetői között: egy másik visszaemlékezés közlésével arra kívánunk rávilágítani, milyen terhet hordoznak az elnyomók utódai. Reméljük, mellékletünk komplex képet nyújt e korántsem egyszerű, s több periódust is magában foglaló, 1949 és 1989 közötti történelmi korszakról.

SZALAI ÁGNES

Az 1949-es magyarországi cionista per

A háború utáni első években a kivándorlás, amíg a zsidó állam létrejöttében a Szovjetunió is komoly érdekeket látott – a magyar kormányzat támogatását bírta. A kommunista csatlósállamok és az Izrael állam közötti tárgyalások elhúzódásával azonban a szimpátia helyét a gyanakvás és az idegenkedés kezdte elfoglalni. A nagyszámú bevándorlót befogadó szocialista, de demokratikus, vagyis többpártrendszerű ország, konkurenciát jelentett a diktatórikus berendezkedésű szovjet érdekövezetnek, valamint a Szovjetunió nem nézte jó szemmel Izrael Amerika felé tartó közeledését sem.

Mivel az Izrael határain kívül élő zsidóságot a cionisták képviselték, a politikai leszámolás terepe a cionista intézményrendszer felszámolása volt. A Szovjetunió, miután világossá vált számára, hogy nem képes kiterjeszteni befolyási övezetét Izraelre, hajszát indított a cionista mozgalmak ellen. A kelet-közép európai népi demokráciákban betiltották a kivándorlásokat, majd rövid időn belül feloszlatásra kényszerítették a cionista szervezeteket. A szervezetek feloszlatása csak előzménye volt a tömeges letartóztatási akcióknak. A Kelet-Európában megrendezett nagy perek (1948-49-es Zsidó Antifasiszta Bizottság pere, az 1952-es Slansky per vagy a Szovjetunióban 1953-ban elindított zsidó orvosper) során egyre nyíltabbá vált a Szovjetunió anticionista politikája.

A KOMMUNISTÁK BETILTJÁK A CIONISTA MOZGALMAKAT

A Magyar Cionista Szövetség feloszlatására csak 1949 tavaszán, a Romániai Cionista Szövetség felszámolását követően került sor. (Romániában a mozgalom ellen nem folyt a magyarországihoz hasonló leleplező akció, vezetőiknek és aktivistáiknak, valószínűleg a román kormány jóvoltából, sikerült csendben beszüntetniük hivatalos tevékenységüket.) Magyarországon az MCSZ feladata volt a palesztinai zsidó nemzeti otthon telepítési munkálatainak megszervezése, a palesztinai zsidóság kultúrtörekvéseinek erkölcsi és anyagi támogatása, valamint Palesztina és Magyarország közötti kereskedelmi kapcsolatok koordinálása. Az MCSZ-ben lévő pártok a palesztinai viszonyokat tükrözték. A központi szervezet feloszlatására azonban jóval a magyarországi egyházi egyesületek likvidálása után került sor.[1]

Az MDP (Magyar Dolgozók Pártja) 1949. január 12-i ülésén kimondták, hogy „az MCSZ további tevékenysége az országra nézve káros, ezért nem kívánatos". Ezzel tervbe vették a mozgalom önfeloszlatás formájában történő megszüntetését, amivel azt a látszatot próbálták kelteni, hogy a Szövetség megszűnését a cionista törekvések sikertelensége tette szükséges-

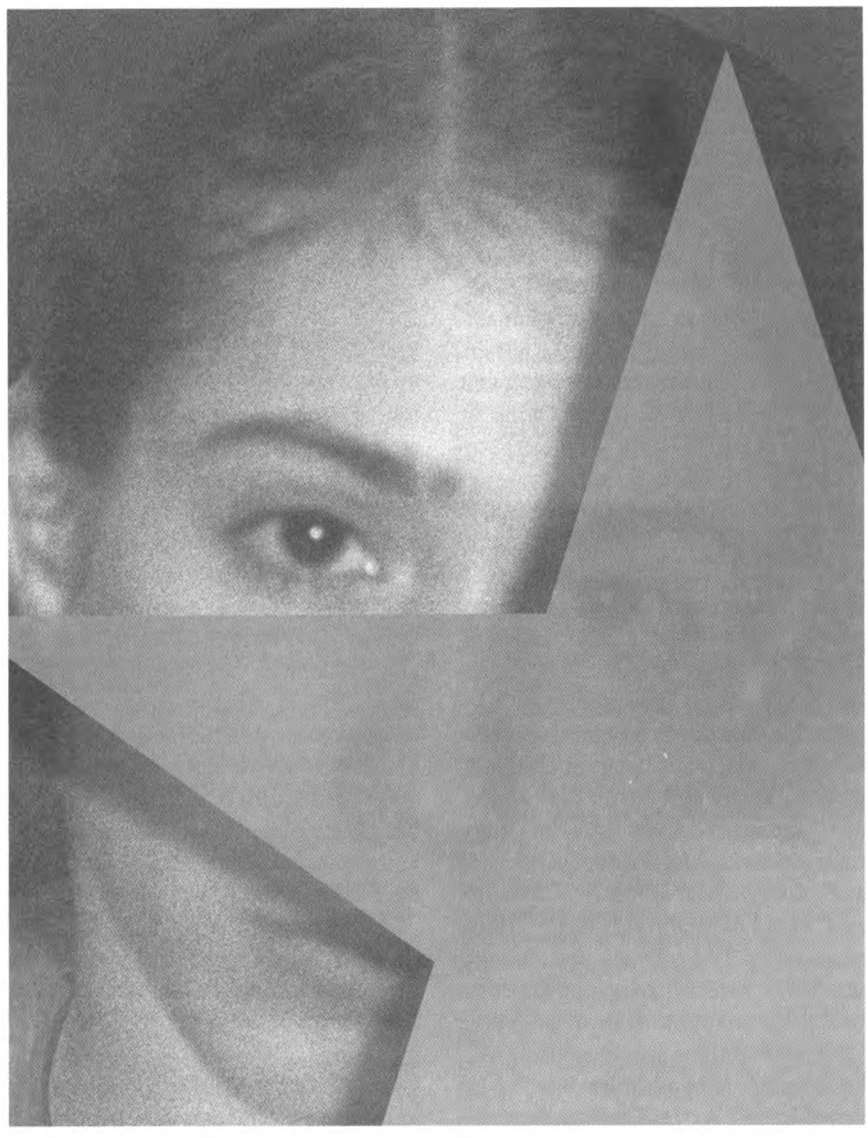
sé. Az akció megszervezésével és vezetésével Szirmai Istvánt bízták meg, de ezen az ülésen a feloszlatás pontos dátumát még nem jelölték ki. Az eredeti tervek szerint a szövetségnek két hónap állt volna rendelkezésre munkája beszüntetésére, végül a párt vezetőségének döntésére a mozgalmat két hét alatt felszámolták.

Az MCSZ feloszlató ülésére 1949. március 4-én került sor.[2] A mozgalom feloszlatásának tervét a kommunista párt Stöckler Lajoson, a hitközség elnökén keresztül hozta a cionisták tudomására, de a gyakorlati kivitelezést is rá bízták. Stöckler a bejelentés és a feloszlatás közötti időre válságbizottságot jelölt ki, amelynek vezetésével Gálos Henriket, az MCSZ akkori főtitkárát bízta meg. Dénes Béla egyik későbbi vallomásában szerepelt, hogy a mozgalom felszámolásának gyors lebonyolítása érdekében Stöckler elrendelte, hogy a Palesztina Hivatal iratait – amelynek többsége az alijázásokra vonatkozó személyi anyagokat tartalmazta – az MCSZ az izraeli konzulátusnak adja át.[3]

Az MCSZ munkájának beszüntetése előtt a párt a cionistáknak még lehetőséget adott 800 személy kiutaztatására. A kivándorlások engedélyezéséért állítólag maga Stöckler járt közben a MDP felelős vezetőjénél.[4] A javaslatot az MCSZ-nek a párt utasítására Stöckler terjesztette elő, amiben Stöckler 800 prominens zsidó „csendes" alijáztatását javasolta. Az akció során minden cionista pártot felszólítottak arra, hogy nevezzen meg egy felelőst a lista 24 órán belüli összeállításáról. A lista összeállításával kapcsolatban a cionista vezetők között heves vita alakult ki, mert többen attól tartottak, hogy az egész csak provokáció.[5] A feloszlatáskor a cionisták idősebb generációja kivándorlási terveit feladta. Aktívak csak az ifjúságiak maradtak, akik a plugákon[6] elhelyezett és kivándorlásra felkészített tagjaikat még ki akarták juttatni az országból. Ennek érdekében a március 4-i feloszlatás után a csoportok alijáztatása felgyorsult, ami a szervezet hivatalos megszűnésével már illegális kivándorlásnak számított. Erre válaszul az ÁVH május 11-én elrettentésképpen megindította a volt cionista vezetők elleni leszámoló akcióját.

Az akció fővádlottja a Mapaj (cionista párt) egykori vezetője, Dénes Béla volt. Dénes Bélát 1949. május 11-én tartóztatták le lakásán (Budapesten, a XII. kerület Krisztina krt. 17.), tiltott határátlépés elősegítésében való bűnrészesség miatt[7]. Ugyanekkor tartóztatták le a koncepciós per többi vádlottját is, így Dr. Kertész Sándor ügyvédet, az Achud Avoda vezetőjét és az MCSZ politikai bizottságának tagját, Weiss Magdolnát (Tank) a Mapaj ifjúsági mozgalmának egyik vezetőjét, Fleischmann Lászlót a Dror cionista szervezet tagját, Feld Menyhért (Menyus) kereskedőt, a Mapaj aktivistáját, Dr. Schwartz Béla ügyvédet, az MCSZ Intézőbizottságának és a Klál cionista mozgalom tagját, Frankl Jenő szövő textil kisiparost, az Ortodox Hitközség elöljáróját, a Joint elnöki tanácsának tagját, Felkai (Friedmann) Aladár férfiruha kereskedőt, a Klál mozgalom aktivistáját, Dienes Sándort, a Hasomer Hacair tagját és Frankfurter Miklós magánhivatalnokot, a Dror cionista mozgalom vezető alakját. A letartóztatottak az ÁVH központjába, az Andrássy út 60-ba kerültek.

A cionista vezetők letartóztatásának híre gyorsan elterjedt a hazai zsidó körökben. Gálos Henrik, az MCSZ volt főtitkára és néhány cionista vezető Szirmai Istvánhoz fordultak, hogy a letartóztatottakat engedjék szabadon, de Szirmai arra hivatkozva, hogy a párttól erre vonatkozóan még nem kapott utasítást megtagadta a segítséget. Herskovits Fábián rabbi és Domonkos Miksa hitközségi elöljáró is memorandumban fordult a belügyminiszterhez a cionisták szabadon bocsátása ügyében.[8] Ehud Avriel budapesti követ május 29-i elutazása előtt próbált segí-

Kurdi István fotográfikája

teni a letartóztatottakon, de az illetékesek az ő kérését is elutasították.[9]

A PER ÉS A VÁDIRAT

Dénes a kihallgatások során feltárta az MCSZ illegális tevékenységét, de az eseményekben játszott szerepének beismerését valószínűsíthetően – ahogy azt a tárgyaláson elhangzott vallomások bizonyítják – az ÁVH kényszerítette rá. Vallomása szerint az illegális alijáztatásokat a román cionista mozgalom betiltása után, Mahler román cionista vezető Magyarországra szökését követően kezdték el szervezni. Mahler azzal a szándékkal kereste fel Szőnyi Géza izraeli sliachot, hogy a román események ismeretében Magyarországon időben, a hatóságokat megkerülve kezdjék el az illegális munkát. Az illegális alijázások Magyarországról Csehszlovákián és Ausztrián keresztüli megszervezésére Danzig Hillel, a Dávár izraeli napilap prágai tudósítója 1949. február 14-én érkezett Budapestre, aki állandó összeköttetésben állt a Joint párizsi vezetőjével, Dr. Joe Schwartzzal. A kihallgatási jegyzőkönyv szerint Dénes az ügyben több esetben folytatott tárgyalásokat Hillellel és Péterfi Endre (Smuel Bencur) budapesti konzullal, amikor megállapodtak abban, hogy az illegális szöktetés csak a már beszervezett fiatalokat fogja érinteni. Péterfi feladata volt a mozgalom pénzügyi támogatása, Danzig a az izraeli sliachok bevonásán keresztül a konzulátusról irányította a munkát. Vallomása szerint a március 20-án Csehszlovákiából illegálisan Budapestre érkezett, az izraeli hadsereg századosát, Jona Rosenfeldet[10] házában szállásolt el. Rosenfeld is az illegális kivándorlások megszervezésére érkezett, feladata a határnál biztonságos átkelőhelyek felkutatása volt. Dénes március közepén szerzett tudomást a Stöckler féle 800-as listáról és arról, hogy a Mápáj részéről őt bízták meg a lista összeállításával. Egy 1949. szeptember 28-i jelentés szerint a kivándorlás kérdésében a magyar és az izraeli kormány között megegyezés született bizonyos számú zsidó Izraelbe történő kivándoroltatásáról. Az ügyet Echud Avriel Izrael követe bonyolította, aki az utolsó percben Párizsból érkezett felettesétől azt az utasítást kapta, hogy a tárgyalásokat szüntesse be a magyar kormánnyal, mert azok túl szigorú feltételeket szabtak.[11] Az MCSZ március 4-i feloszlató gyűlése után Weiler Ferenc kereste fel Dénest azzal, hogy az MCSZ a Mápáj részéről őt bízta meg a 800-as lista összeállításával, valamint elmondta, hogy ettől a listától függetlenül az MCSZ az ifjúság illegális alijáztatásának megszervezésébe is be szeretné vonni. Dénes a kiszöktetések elvi irányítója lett és pénzt szerzett a kiutazáshoz. Háromszor folytatott beszélgetést az ifjúság vezetőivel lakásán és megállapodott velük abban, hogy először a plugákat szöktetik ki az országból.[12] A Rosenfeldtől kapott információk szerint, az elosztóhelyeket Miskolcra és Ózdra tervezték, a szökési útvonalak: Mosonmagyaróvár, Fertő tó, szentgothárdi kaszagyár, Drégelypalánk, Ipolyhídvég, Bánréve–Csíz, Sződliget–Szádalmás, Ózd–Susa, Büts–Perecse, Kéked–Abaújnádasd voltak. A Mápájnak az MCSZ feloszlatásának idején 500 aktivistája volt, akik közül 400 főt sikerült kiszöktetni az országból. Ugyan néhányan közülük nem voltak cionisták, de anyagi okok miatt őket is kiutaztatták.

A perrel az államhatóság és a törvénykezés célja a cionista mozgalom teljes felszámolása volt. Mindenki számára világossá vált, hogy a vádlottak padjára ültetett cionista vezetőket a kiutazásra készülődő tömegek elrettentésére használják fel.

A közel egy hónapon át tartó kihallgatások után az ügy 1949. június 2-án került a Budapesti Államügyészséghez. A vád, az 1948 évi XLVIII tc. 48 paragrafus 3 és 4 bekezdésére hivatkozva, tiltott határátlépés elősegítése volt. A tárgyalásra az ügyész csak a vádlottak és a védők megidézését indítványozta, végül az ügyet nyilvánosan tárgyalták. A nyilvános főtárgyalásra 1949. június 18-án került sor Dr. Majzik László törvényszéki elnök és Dr. Markovics Béla törvényszéki bíró vezetésével. A vádat Alapi Gyula vezető ügyész képviselte, aki Mindszenty hercegprímás perében is a vádhatóság képviselője volt. A per elsőrendű vádlottjai Dénes Béla és Kertész Sándor voltak. A per során az ítélőbírák és az ügyész egészen addig elmentek, hogy a cionisták ügyét össze akarták mosni a Nagy Ferenc, kisgazda politikus ellen folytatott eljárással. Az ügyész vádbeszédében utalt arra, hogy azok a pénzek, amelyekkel a mentő akciókat finanszírozták, ugyanazokból a forrásokból származtak, amelyek Nagy Ferencet támogatták, és az Amerika Hangját finanszírozták.[13] A bíróságon tett vallomások megerősítették az illegális szökéseket, de a volt vezetők szökések irányításában vállalt szerepe nem vált bizonyíthatóvá. Az ÁVH-n és a bíróságon tett vallomások jelentős mértékben nem, de tartalmukat tekintve eltérőek és zavarosak voltak, az eseményeket a bizonyíthatóság érdekében összemosták, a bíróság pedig figyelmen kívül hagyta a vádlottak indoklásait. Szentpétery Gyula védő Dénes felmentését kérte, arra hivatkozva, hogy Dénes beismerte ugyan, hogy tudott az illegális kivándorlásokról, de abban tevőlegesen nem vett részt. Kijelentését megalapozza, hogy a vádlottak ellene terhelő vallomást a bíróságon nem tettek. Dénes fellebbezési kérelmében részletesen kifejtette, hogy az ellenük felhozott vádakat illetően a bíróságnak nem volt megfelelő jogi bizonyossága, ugyanis a vád vele kapcsolatban elismerte, hogy 1948 decemberében lemondott MCSZ társelnöki tisztségéről. Ebből az következik, Dénesnek nem állhatott módjában az ügyekre befolyást gyakorolni, vagyis alaptalanná vált az a szerep, amit a vád Dénesnek, mint „megbízott felelősnek" tulajdonított. Hivatkozásában kitér ar-

ra, hogy a lakásán megtartott beszélgetésekre még az MCSZ feloszlatása előtt került sor, tehát a találkozók ebben az értelemben nem tekinthetők törvénybe ütköző cselekedetnek. Megállapításra került, hogy a kivándorláshoz szükséges pénzt a Joint biztosította a BICH-en (Brit Irgunim Chaluciim: a „Szervezett Chalucok Szervezete", cionista ifjúsági munkászervezet) keresztül, tehát a pénzhez sem lehetett Dénesnek ilyen formán semmi köze. A kihallgatási jegyzőkönyvek alapján, Dénes valóban részt vett a megbeszéléseken, ismert vezető pozíciókban lévő cionistákat, találkozott külföldiekkel, de ezek az események nem a per tárgyát képező illegális alijákkal egy időben zajlottak. Dénes levelében hivatkozik lemondására, aminek oka pont az alijázásokban nagy szerepet kapott ifjúsági vezetőkkel való konfliktusa volt, tehát ezek az emberek bizonyos, hogy nem Déneshez fordultak segítségért. Valószínű, hogy Dénest mint régi befolyásos cionistát értesítették az eseményekről, de azokra hatást már nem tudott, és nem is akart gyakorolni.

A Budapesti Büntetőtörvényszék Dénes Bélát, Kertész Sándort, Weiss Magdolna Veronikát, Feld Menyhértet az 1948. évi XLVIII. sz. 48. paragrafusának 1. bekezdése alapján folytatólagosan elkövetett csoportos tiltott határátlépés elősegítésének bűntettében bűnösnek mondta ki. Dr. Dénes Béla és Dr. Kertész Sándor vádlottakat főbüntetésül 3 évi fegyházra, mellékbüntetésül 5 évi hivatalvesztésre és politikai jogaik gyakorlásának ugyanilyen tartamú felfüggesztésére ítélte. Felkai Aladárt 6 hónap börtön, 3 év hivatalvesztés, Weis Magdolna Veronikát 2 év 2 hónap fegyház, 5 évi hivatalvesztés, Dienes Sándort 8 hónapi fegyház, 5 év hivatalvesztés, Feld Menyhértet 2 év 6 hónap fegyház, 5 év hivatalvesztés, Frankfurter Miklóst 2 év 8 hónap fegyház, 5 év hivatalvesztést szabtak ki. Fleischmann Lászlót, Dr. Schwartz Bélát és Felkai Aladárt a vádak alól felmentették és szabadlábra helyezésüket elrendelték. A bíróság valamennyi vádlottal szemben súlyosbító körülményként vette figyelembe, hogy a vádlottak egy rendszeres, nagyobb kivándorlási mozgalom keretében vettek részt, így cselekményük társadalmi veszélyessége igen nagy volt, ezzel szemben enyhítő körülménynek vették, hogy vádlottak a fasizmus ideje alatt szörnyű szenvedéseken mentek keresztül, amelynek hatására a cionista mozgalom és Izraelbe való hazavágyódás nagy lökést kapott, és az itteni szomorú emlékektől próbáltak szabadulni, vagyis cselekményüket nem haszonszerzésből követték el.[14]

A perrel az államhatóság és a törvénykezés célja a cionista mozgalom teljes felszámolása volt. Mindenki számára világossá vált, hogy a vádlottak padjára ültetett cionista vezetőket a kiutazásra készülődő tömegek elrettentésére használják fel. Tiltakozásukat fejezték ki az amerikai zsidó szabadkőművesek is. Az amerikai cionista páholy a bíróság ítéletében cionista üldözést látott, és véleményük szerint az amerikai külügyminisztériumnak interveniálni kellett volna a hét magyarországi cionista vezető érdekében.[15] A magyarországi cionista per a világsajtó figyelmét is felkeltette. Az izraeli álláspontot azonban inkább az érdektelenség, mint a szovjet politika elítélése, vagy a vele való szembefordulás jellemezte. Sajnálatukat fejezték ki a történtekkel kapcsolatban, ugyanakkor úgy vélték, hogy idegen állam belügyeibe – még ha zsidókról van is szó – nem tudnak és nem is kívánnak beleavatkozni. A Szochnut az ügyre nem reagált.

Jegyzetek

[1] 1946-47-ben Rajk László, akkori belügyminiszter 1100 Magyarországon működő egyesületet oszlatott fel, többségükben katolikus szervezeteket. A cionista mozgalom betiltása a szovjet-izraeli kapcsolatok megromlása után vált csak sürgető feladattá.

[2] Az iratok végül a hitközséghez kerültek és nagy valószínűséggel a párt illetékeseinél kötöttek ki.

[3] MOL, 276. Titkárság 54., 25. ő.e. – 1949. január 12. Feljegyzés a Titkárság részére: A zsidó polgárság körében erős emigrációs hangulat van. Ezt a hangulatot fűtik a magyarországi cionisták és a Joint. Izrael állam lakóinak számát kétmillióra akarja felemelni, ezért minden beutazónak beutazási engedélyt ad és erre a célra a Joint nemzetközi szervezete nagy összegeket folyósít. Néhány héttel ezelőtt Farkas és Kádár elvtársakkal történt megbeszélés után Péter Gábor elvtárssal együttesen a végleges rendelkezésig leállíttattuk a kivándorlási útlevelek kiadását, amit addig különösebb korlátozás nélkül minden jelentkezőnek kiadtak. Azóta többször felkeresett a Zsidó Hitközség elnöke (Stöckler Lajos) és sürgeti pártunk állásfoglalását a kivándorlás kérdésében. Előadja:

1. A K. útlevelek kiadásának leállítása nagy riadalmat okozott a cionisták körében,
2. A magyarországi zsidók kormegoszlása igen egészségtelen, 40, 000 főre becsüli az 50 éves körüliek számát.
3. Sok olyan zsidó polgár él Magyarországon, akinek hozzátartozói Palesztinában élnek.
4. Sok kereskedő és szabadfoglalkozású polgár készül kivándorlásra, akik a produktív munkába bekapcsolódni nem akarnak. Az átrétegződési kísérletek nem mutatnak eredményt.
5. A cionista szervezetek széles aktivitást fejtenek ki és végül
6. A Joint európai igazgatósága is szorgalmazza a magyarországi zsidók egy részének kivándoroltatását. Stöckler azt kéri, hogy a magyar kormány engedélyezzen korlátolt számú kivándorlást, mert csak így csapolódik le az egészségtelen deklasszálódó réteg, amely ha itt marad csak terhet jelent a demokrácia számára. Közli továbbá, hogy a Joint európai igazgatósága a kivándorlás ellenére hajlandó biztosítani évekre a magyarországi zsidók segélyezési céljaira most juttatott dollár összegeket. Feltételezi, hogy a kivándorlás erős korlátozása vagy megszüntetése esetén a Joint segélyek mevonásával presszióval is megpróbálkozik a magyar kormány felé.

[4] A listát végül elkészítették, de sorsáról nem tudunk.

[5] Pluga: cionista telep, ahol zsidó fiatalokat képeztek ki földművelési és ipari munkákra.

[6] A Történeti Hivatal V-55479-es belügyminisztériumi aktájában a Budapesti Államügyészségtől érkezett beszolgáltatási jegyzék szerint Dénes ellen fizetési eszközökkel elkövetett visszaélés bűntette miatt indítottak eljárást. Az irat szerint Dénes lakásán elfogatásakor házkutatást tartottak, melynek során bűnjelként lefoglaltak 13 USA dollárt, 200 svájci frankot, 1 angol fontot, 48 gramm törtaranyat és 2 db. karkötőt. A lefoglalt tárgyak a későbbiekben nem kerültek elő.

[7] THV Személyi dosszié, Gálos Henrik 2678 IV/15, Jelentés, 1949. május 25.

[8] THV Személyi dosszié, Gálos Henrik 2678 IV/15, Jelentés, 1949. június 1.

[9] Jona Rosenfeld 1946 áprilisában eltávozott Magyarországról és többet nem is tért ide vissza.

[10] THV, Gálos Személyi dosszié 2678 IV/15

11 Pluga: cionista telep, ahol zsidó fiatalokat képeztek ki földművelési és ipari munkákra.

12 Nagy Ferenc ebben az időben már nem tartózkodott az országban, ő azok közé a politikusok közé tartozott, akinek még sikerült elmenekülnie a kommunista leszámolás elől. Nagy Ferenc kisgazda politikusnak semmilyen kapcsolata nem volt a cionista mozgalommal.

13 u.o.

14 ZSLT, XXXIII – 5.a .– 35. a., Külügyminisztérium, 1949. július 18., Cionista perre vonatkozó sajtószemle.

Ortodox tanító az állambiztonság fogságában

A magyar államvédelem fogságában szinte az egész 1953-as esztendőt eltöltő Groszberg Slomó (Ervin) híres és a magyar askenáz ortodoxiát alapvetően meghatározó családból származott.[1] Nagyapja, Groszberg Lipót alapította az Allgemeine Jüdische Zeitung című ortodox napilapot. Apja, Groszberg Jenő ortodox rabbi, a Zsidó Ujság, később az Orthodox Zsidó Újság szerkesztője és kiadója is volt. Slomó, e neves leszármazott 1945 és 1948 között a Pirche Agudat Jiszrael[2], azaz az anticionista ortodox szervezet ifjúsági tagozatának vezetője volt: ebbeli minőségében tanított, gyerekeket táboroztatott, újságot adott ki és Achdut címmel szerkesztette az agudista ifjúsági lapot, melynek első száma már 1945 májusa elején napvilágot látott. S vezette – a „fordulat éve" után is – a megmaradt ortodox óvodát és napközi otthont. Egészen 1953-ig, amikor is a február 28-ról 29-re virradó éjjelen letartóztatták s mint a készülő „cionista per" egyik vádlottját arra akarták rávenni, hogy vallja be azt, hogy információkat gyűjtött az izraeli követségnek, személyszerint Mose Dak és Cvi Chaskel izraeli követségi alkalmazottaknak (utóbbi attasé volt) és hogy tanítványait-kollégáit mindmind erre használta fel. Groszberg Slomóval nem bántak kesztyűs kézzel, megkínozták, pl. a korban nagyon is tipikus „álltatás" módszerét alkalmazva nem engedték meg, hogy napi egy-két óránál többet üljön, aminek következtében az egészségi állapota nagyon leromlott. Az idő múltával egyre inkább durvultak a vádak: a népgazdaság újabb és újabb területeiről való információszerzéssel vádolták – államellenes összeesküvést akartak kreálni. Palesztina földrajzi és történelmi ismereteinek oktatása cionizmusnak, az izraeli követséggel való kapcsolat pedig hazaárulásnak minősült kihallgatói szemében. A kihallgatás során újabb és újabb „beismeréseket" csikartak ki tőle s jellemző, hogy azokat a témákat hozták fel vádként – melyről talán maguk is tudták –, hogy az ötvenes évek magyar sztálinizmusának irracionális és kegyetlen következménye: a kiskereskedelem-és kisipar visszaszorítása, a szövetkezesítés és az 1950-ben kezdődött ötéves terv előírásainak betartatása. Az ellenséges propagandával és a kémkedéssel való vád természetes velejárója volt azoknak a Rákosi-korban letartóztatottaknak, akik valamilyen vallási funkcióval rendelkeztek és bármilyen kapcsolatuk volt korábban külföldiekkel. A kor irracionális viszonyaira jellemző volt, hogy tkp. munkája volt az egyik alap a letartóztatásra, hiszen a VII. Dob utca 35. sz. alatt, mely Groszberg munkahelyeként funkcionált, előfordult tanítványok szüleit, illetve ismerőseit használta – úgymond – a tanító arra, hogy a „népgazdaságról" információkat gyűjtsön.

Végül Groszberg ügyét összekapcsolták az Aguda pénztárosának ügyével, akit azzal vádoltak, hogy a szervezet feloszlatása után is fenntartotta azt. 1954. január 13-án volt a tárgyalás, Olti Vilmos tanácselnök – Mindszenty és Rajk-ügyének bírója – olvasta fel a vádiratot, amelynek egyik pontja a „kivándorlásra való izgatás" volt. Védekezésül Groszberg azt hozta fel, hogy Palesztina földrajzát tanította, mint a zsidó vallástörténet alaptantárgyát. Végül elejtették a vádat és – az Aguda pénztárosával együtt – felmentették a tanítót.

Groszberg Slomó 1957-ben vándorolt ki Izraelbe és a vallásos Bné Brak városában telepedett le. A Poale Agudat Jiszrael, azaz az Agudat Jiszrael munkástagozata nevelési osztályát vezette.

Szenvedéseinek s egy embertelen kornak is a lenyomata kihallgatásainak jegyzőkönyve, melyeket az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (Cs-176/1/IV/56c) őriznek.

*

GROSZBERG ERVIN ÉS TÁRSA[3]

* 51. Szigorúan titkos
167-3752/1953. Tárgy: Groszberg Ervin kihallgatása

Jegyzőkönyv
Budapest, 1953. április 23.

„Tegyen vallomást, hogy az 1951. novemberi megbeszélésük alkalmával Chaskel követségi attachétól még milyen információs adatgyűjtésre kapott megbízást?

Előadom, hogy az 1951. november 20-i megbeszélésen egyedül voltam Chaskel attachénál megbeszélésen. A korábbi vallomásomban előadtam a tőle kapott információs adatokat.

Beismerem, hogy az általam ismertetett információs feladatokon kívül a már előbb feltárt adatgyűjtésre kaptam Cheskel attachétól megbízatást. Shaskel a bevezetőben kijelentette, hogy szeretne tiszta képet kapni a magyar népgazdaság alakulásáról és fejlődé-

séről, és erre vonatkozóan szerezzek be információs adatokat. Az információs adatok beszerzésére vonatkozóan szempontként adta, hogy rendelkezésemre állnak aktív kereskedők, kisipari szövetkezeti dolgozók, akiknek bizonyára fennállnak még régi összeköttetéseik, kapcsolataik és azok különböző állami nagykereskedelmi vállalatoknál dolgoznak. Kifejtette Chaskel, hogy részben a kereskedő ismerőseim saját megállapításain és részben azoknak az állami nagykereskedelmi vállalatoknál lévő kapcsolataik, megállapításain keresztül hü képet lehet alkotni a népgazdaság alakulásáról, fejlődéséről.

A kereskedelemmel kapcsolatban szempontként jelölte meg, hogy a kereskedők az általuk beadott áruigénylésre a kért áru mennyiséget teljes egészében megkapják-e. Azonkívül szerezzek adatokat az áruk minőségét illetően a kereskedőktől tudjam meg az áruk minőségére vonatkozó szakvéleményüket. Közbevetőleg az áruellátással kapcsolatban Chaskel megjegyezte, hogy a beszerzendő adatokból már látható lesz ha pl. a kereskedelem nem kap elegendő árut, akkor kitűnik, hogy a gyáripar már nem tud eleget produkálni…"

Azt is kérte, hogy gyűjtsön adatot, hogy van-e kereslet, vásárlóképesség. Chaskel azt is elmagyarázta, hogy a magánkereskedőknek vannak barátaik, akiknek nagykereskedelmi vállalatoknál vannak ismerőseik *(tartalmi összefoglalás – N. A.)*, „…és ezekkel beszélgetéseiken keresztül tájékozódva vannak, hogy a nagykereskedelmi vállalatok, milyen mennziségben és milyen minőségű áruval látja el a magyar gyáripar a nagykereskedelmi vállalatokat és az mennyiben fedező a szükségletet a fogyasztási arányában, másrészről pedig tájékozódva vannak, hogy a nagykereskedelem, az állami kiskereskedelmi szektorokat, milyen mennyiségü és minőségü áruval látja el és a kiadott, illetve forgalomba hozott áru fedezi-e az állami kiskereskedelmi üzletekben vásárló közönség keresletet…." A magyar ipartermelés is érdekelte, a Kisipari Szövetkezetnél lévő ismeretségeit is használja fel (hiszen az itt dolgozók korábban kiskereskedők voltak). *(Tartalmi összefoglalás – N. A.)*

„Beismerem, hogy Chaskil attasétól kapott a magyar ipar termelésére vonatkozó, információs adatok – beszerzésére a megbízatást, részben saját magam által beszervezett, részben pedig az általam beszervezett tanerők által gyűjtött adatokból teljesítettem, hajtottam végre. Az ipari termelésre vonatkozóan 2 irka lap, azaz négyoldalas sűrű sorokkal saját kezűleg írt információs jelentést készítettem és azt 1952. március kb. 10-e körül az általunk megbeszélt összeköttetési vonalon, Kornhauser Salamonon keresztül elküldtem az izraeli követségre Shaskel követségi attachénak.

Groszberg Slomóval nem bántak kesztyűs kézzel, megkínozták, pl. a korban nagyon is tipikus „álltatás" módszerét alkalmazva nem engedték meg, hogy napi egy-két óránál többet üljön, aminek következtében az egészségi állapota nagyon leromlott.

Politikai információs adatok beszerzésére vonatkozóan Chaskel megbízott, hogy a szövetkezetekben dolgozók között folyik-e politikai oktatás és a vezetők mennyire követelik meg, hogy az ott dolgozók a politikai és társadalmi tömegszervezetek működésében részt vegyenek, és akik részt vesznek, azok részéről a megnyilvánulás valóban őszinte, vagy csak formai…"

*

52. Szigorúan titkos
167-3806/1953. Tárgy: Groszberg Ervin kihallgatása

Jegyzőkönyv
Budapest, 1953. április hó 24-én.

Beszerezte az információs adatokat *(tartalmi összefoglalás – N.A.)*: „…személyesen gyűjtöttem össze azoktól a fent jelzett kategóriához tartozó szülőktől, akik gyermekeik vallásoktatása ügyében a Dob utca 35-ben a »Talmud Tóra« épületében lévő iroda helyiségemben megfordultak…"

Információs adatok: Eichmann Márkus, Blumentál Ernő, Melinger Miksa, Klein József, Schmelzer Miksáné, Reich Mihály, Goldstein Dezső, Hermann Benőné, Kaufmann papírkereskedő etc. Mindenki a vásárlóképesség csökkenéséről számolt be. *(Tartalmi összefoglalás: N.A.)* Pl.: „…Kaufmann papírkereskedő. Elmondotta, hogy az állami kereskedelem a magánkereskedőket csak filléres árukkal látja el, komolyabb árut nem kapnak. Tájékozott volt viszont, hogy az állami szektorhoz tartozó kiskereskedelem bőségesen el volt látva minden áruval. Elmondotta, hogy egyes grafitáruk minőségileg gyengébbek, mint a külföldi anyagok…"

Az információs adatok beszerzésére bevonta Herstein Editet és Fischer Miklósnét, és Hausen Margitot is (aki kivándorolt). *(Tartalmi összefoglalás – N.A.)* „Mindegyik tanerővel közöltem, hogy Cheskil attasé érdeklődik a magyar népgazdaság egyes jelenségei iránt, közöltem, hogy megbízott Cheskil, hogy mi is a magunk vonalán szerezzünk információs adatokat…Közöltem, hogy a nagyobb növendékeket biztassák fel (Herstein, Hausen), hogy ők már nagyobbak és foglalkozzanak a szüleik üzletével…"

Feicher Miklósnét azzal bízta meg, hogy infot szerezzen azoktól a szülőktől, akik megjelennek a Talmud Tóra épületében. *(Tartalmi összefoglalás – N.A.)*

*

59. Szigorúan titkos
167-4464/1953. Tárgy: Groszberg Ervin kihallgatása

Jegyzőkönyv
Budapest, 1953, május 13-án

„Tegyen vallomást, hogy az izraeli követségtől, illetve Chaskil attasétól és Dach követségi titkártól az elmondottakon kívül még milyen kémfeladatot kapott!

Beismerem, hogy 1951 szeptemberében is Chaskel attasétól kaptam kém-

feladatot, azonkívül 1952 márciusában Kornhauseron keresztül Chaskel attasétól kapott kémfeladatom az egész magyar iparra vonatkozott, nem pedig csak a textilipar export termelésére.

Beismerem, hogy az előző kihallgatásaim során a fentieket tudatosan elhallgattam, a vizsgálómat félrevezettem, a célom az volt, hogy a vallomásomban szereplő kémfeladatokat elhallgatva a bűnös tevékenységem súlyosságát csökkentsem..."

Megjelent Chaskelnál, hogy beszámoljon ellenséges tevékenységéről. *(Tartalmi összefoglalás – N.A.)*

*

60. Szigorúan titkos

167-4509/1953. Tárgy: Groszberg Ervin kihallgatása

Jegyzőkönyv

Budapest, 1953. május hó 14-én.

Módosítani kíván, tudatosan félrevezette kihallgatóját, Dachék beszervezték „bűnös kémtevékenységre". *(Tartalmi összefoglalás – N.A.)* „...A reám gyakorolt behatásuk következtében tőlük az ellenséges irányítást elfogadtam, és beállítottságomnál fogva kötelességemnek éreztem, hogy azokat végrehajtsam...

...A valóságnak az nem felel meg, hogy az ötéves népgazdasági terv termelési százalékos emelkedése hogyan mutatkozik meg, a textil ipar területén a fogyasztással hogyan van arányban. Ezt a vallomásomat azzal egészítem ki, hogy a kémfeladatom nem csak a textiliparra vonatkozott, hanem az összes iparágakra, azok termelési emelkedésére és annak eredményei az életszínvonallal kapcsolatban....Feladatul jelölte meg továbbá, hogy a magyar ipar nyersanyag és készáru szempontjából miből szorul importra, azaz behozatalra..."

Dach szerint nem reális a nyersanyag és készáruimport minimalizálása. *(Tartalmi összefoglalás – N.A.)*

„A harmadik szempont volt, melyről korábban vallomást is tettem, hogy a magán kisiparosok szövetkezetekben való tömörítése, bevonása, hogyan történik, van e életlehetőségük, folyik e közöttük propaganda és a szövetkezetekben való belépésük mennyire önkéntes vagy kényszerhatás-e, illetve külső behatásra történik.

Negyedik szempont volt, amiről szintén már tettem korábban vallomást ezt kiegészítve, hogy folyik-e a parasztság között propaganda a t.sz.cs-be való belépésre, önkéntes e vagy pedig külső behatásokra történik. Azonkívül, hogy van e lehetőség arra, hogy az egyénileg dolgozó parasztok az állami mezőgazdasági gépi felszerelést igénybe vegye, vagy azt csak a tszcs-k kapják meg.

Az ötödik szempont feladatom az volt, hogy a kultúrpolitika terén a felnőtt lakosság és az ifjúság között, milyen propaganda folyik az iskolákban, felnőtteknél a népnevelők útján vagy a társadalmi tömegszervezetekben, hogy olvassák a mostani irodalmi termékeket.

Magyarázta Dach, hogy kulturális szempontból az az igazi kultúra, amikor az emberek spontán kedvel olvasnak és nem kell őket rábeszélni. Annak megállapítását kérte, hogy ez a kérdés gyakorlatban itt hogy van.

Hatodik szempont volt a feladatomhoz, hogy falusi viszonylatban az utóbbi évek alatt mennyire mutatkozik meg kulturális felemelkedés.

Fejtegette Dach, hogy a sajtó sokat fejtegeti, hogy itt Magyarországon falun a parasztságnál emelkedik a kultúrszínvonal. Kíváncsi arra, hogy a valóságban mi igaz ebből, milyen kultúrlétesítmények keletkeztek, hogyan áll az analfabéták kérdése.

A hetedik szempont volt, hogy falun hogyan mutatkoznak az ötéves népgazdasági terv- eredményei.

Dach elmagyarázta, hogy itt Pesten az ötéves tervnek vannak látható eredményei. Utalt a földalatti gyorsvasút építésére, közlekedési eszközök fejlődésére, de az ország lakosságának a zöme vidéken él és azoknak az élete az ötéves tervnek eredményeképpen jobbá, kényelmesebbé van-e téve.

A nyolcadik szempont volt, hogy az MDP-ben, tömegszervezetekben a tagság milyen hányadban vesz részt a valóságban.

Előadom, hogy a kémadatokat egyedül szereztem be..." Kivéve 5. pont, itt Herstein Edit és Hausen Margit segített. *(Tartalmi összefoglalás – N.A.)*

„...A vallomásomat kiegészítem azzal is, hogy 1951 szeptemberében, amikor Chaskel atacchétól az első komolyabb kémfeladatra kaptam megbízást, akkor közölte nekem azt is, hogy a magyar népgazdaság egész területére akar betekintést nyerni és én vállaltam, hogy ezzel kapcsolatos kémfeladatokat befogom szerezni.

Azonkívül kiegészítem vallomásomat, hogy 1951 novemberi személyes megbeszélésünk alkalmával feladatul jelölte meg Chaskel az általam korábban vallott feladatok mellett azt is, hogy az állami iskolákban hogyan folyik a marxista nevelés, milyen módszerrel, más részt pedig a tanerőknek honnan van erre képzettségük.

Vallomást kívánok tenni arra vonatkozólag is, hogy 1952. január közepén a »Talmud Tóra« 1-es számú helységében vasárnap délelőtt Kornhauser Salamon rabbi, akin keresztül az összeköttetést tartottam, közölte velem Chaskel atacché részemre küldött kémfeladatomat, hogy végezzek közvélemény-kutatásokat az árak és bérek rendezésével kapcsolatban a kereskedők, iparosok, fix fizetésből élő tisztviselők és a szabad foglalkozásúak körében. A kémfeladatot saját magam végrehajtottam."

Az utóbb kapott „kémfeladatot" márciusi jelentésében dolgozta fel: 3 iskolai füzetlapra 6 oldalra, Kornhauseren keresztül juttatta el... *(Tartalmi összefoglalás – N.A.)*

A dokumentumokat összeállította és a bevezetőt írta:

Novák Attila

Jegyzetek

[1] Sok információ olvasható Groszberg Slomó visszaemlékezésében.
Lásd: Bacskai Sándor: „A magyarországi zsidó ortodoxia története 1945 után. I. Groszberg Slomó." In: Múlt és Jövő 1993/4. pp.73-82.

[2] A Pirche Agudat Jiszraelről lásd Deutsch Gábor: „Máon a végeken". In: Gyökér, szár, virág. Budapest, Gabbiano Print Bt., 2000. pp.69-74.

[3] A dokumentumokat betűhíven közöljük, a bennük előforduló esetleges nyelvtani és helyesírási hibák az eredetiben is szerepeltek. A kihallgatók és más, a hatalom oldaláról résztvett személyek nevét nem közöljük.

„Apámat elhurcolták azzal, hogy csak egy kis meghallgatásra viszik...”

Domonkos Istvánnal beszélget Várnai Pál

1952 őszén megkezdődött Leningrádban az ún. „cionista orvosper”. A szovjet vezetőkről gondoskodó zsidó orvosokat azzal vádolták, hogy az amerikai hírszolgálat és a Joint megbízásából összeesküvést terveztek a rendszer megdöntésére és a szovjet vezetők meggyilkolására. 1953 áprilisában a vádakat visszavonták, és Tyimosuk orvosnőtől, aki „leleplezte” az összeesküvést, megvonták a Lenin-rendet. Mindez nem gátolta meg a kelet-európai kommunista vezetést abban, hogy anticionista és antiszemita perek sorozatát indítsa meg – még Sztálin halála után is – a térségben. 1952 őszén zajlott le Csehszlovákiában a Slansky-per, amelyben több mint egy tucat zsidó származású kommunista vezetőt végeztek ki. Hasonló módon végeztek Romániában Anna Pauker zsidó kommunista külügyminiszterrel.

Rákosinak kapóra jött ez a zsidóellenes hullám, hiszen lehetősége nyílt arra, hogy a törvénytelenségekért a felelősséget áthárítsa. 1953 januárjában cionista összeesküvés gyanújával letartóztatta Péter Gábort, az ÁVH rettegett vezetőjét. Lefokozták, illetve kegyvesztett lett számos kommunista zsidó vezető is, pl. Vas Zoltán, Szirmai István, Kovács István. Ugyancsak letartóztatták – Joint-kapcsolatainak ürügyén – dr. Benedek Lászlót, a Zsidó Kórház főorvosát, aki része lett volna Péter Gábor perének. 1953 tavaszán – mások mellett – letartóztatták a hitközség számos vezetőjét, így Stöckler Lajost, a hitközség elnökét, Domonkos Miksát, a hitközség főtitkárát, valamint dr. József András hitoktatót és tanfelügyelőt.

Domonkos István létezéséről akkor vettem tudomást, amikor a kezembe került a *Népszabadság* egyik száma, benne olvasói levelével. Ebben Bächer Iván egy korábbi írására reagált, ahol az író a Holokauszt Múzeumot a „semmi múzeumának”, a Terror Házát pedig a „hazugság házának” nevezte. Azért is figyeltem fel erre a levélre, mert ebben Domonkos említi, hogy édesapja az ötvenes években egy koncepciós ügy áldozata lett. Mivel hajdani apósom, dr. József András is Domonkos egyik „bűntársa” volt, rögtön felvettem a kapcsolatot Domonkos Istvánnal.

– Kérem, mondjon pár szót önmagáról.

– Amikor 1939-ben leérettségiztem, a zsidótörvények már rendkívül hátrányosan érintettek. Szó sem lehetett arról, hogy egyetemre járjak, úgyhogy kitanultam a villanyszerelő szakmát és pár évig ebben dolgoztam. 1942-ben behívtak munkaszolgálatra, ahonnan csak 1945-ben szereltem le. A felszabadulás után folytattam a mesterségemet, majd megnősültem. Az ötvenes években sikerült bejutnom a műszaki egyetemre, ahol gépészmérnöki diplomát szereztem. Először tervező intézetekben dolgoztam, majd pályám utolsó húsz évében az Országos Onkológiai Intézet műszaki osztályát vezettem. Nyugdíjazás után hamar egy politikai szervezetnek, a Bajcsy-Zsilinszky Baráti Társaságnak lettem a tagja. Ennek révén, az 1989-es rendszerváltást követően részt vehettem az Ellenzéki Kerekasztal Tárgyalásokon, ahol, többek között, olyan emberekkel kerültem baráti kapcsolatba, mint Szabad György és Antall József. Később saját kerületemben, Rákospalotán, én lettem a legidősebb önkormányzati képviselő.

– Édesapja, Domonkos Miksa pályakezdéséről is szeretnénk hallani.

– Édesapám szintén mérnök volt, a szállítási kérdések specialistája. Az első világháborúban súlyosan megsebesült, de végigszolgálta azt. Nagyon sok kitüntetést szerzett, és főhadnagyi rangban szerelt le. A háborút követően pedig egy nagy amerikai vállalat szakértője lett. 1935-ben Horthy soron kívül századossá léptette elő. Horthy oldalán vett részt teljes díszben a kassai bevonulásban. Jól jellemzi gondolkodását az a levél, amelyben munkaszolgálatos fia, Péter halálhírét közli annak fivérével, Istvánnal: *„Az orosz harctéren életét adta a hazáért... Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában.”*

– Hogyan került Domonkos Miksa kapcsolatba a zsidó vezetéssel? Hogyan élte túl az üldözés éveit?

– Talán, mert iskolai éveiben osztálytársa és barátja volt a Hitközség főtitkára, Eppler Sándor, a német megszállás után a Zsidó Tanács apám segítségét kérte. Rendészeti kérdésekkel és a németekkel való kapcsolattartással foglalkozott. Apám két évet töltött német egyetemeken, kitűnően beszélte ezt a nyelvet, amellett hogy – nem egészen legálisan – századosi egyenruháját hordta, amihez nem kevés vagányság kellett. A németek nem is igazán tudták, hogy hova tegyék, ki-

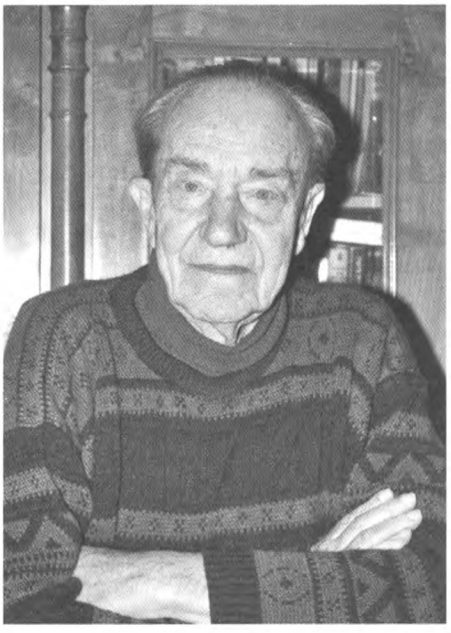
vel is állnak szemben, mindenesetre respektálták apám fellépését, nyelvtudását. Hasonlóan viszonyultak hozzá a nyilasok is, akik tisztelegtek neki, mint olyan századosi egyenruhát viselő embernek, akinek a gettóban jóformán teljhatalma volt. Apám Raoul Wallenberggel is felvette a kapcsolatot, aki sok mindenben segített neki. Szálasinak volt egy Szalai Pál nevű embere. Ez a Szalai könyvkereskedő volt, aki fiatalon csatlakozott a nyilaskeresztes mozgalomhoz. Amikor a harmincas években Szálasit lecsukták, vele együtt került a szegedi Csillag börtönbe, ahol egyébként Rákosi is raboskodott. Amikor 1944 őszén Szálasiék hatalomra kerültek, behívták Szalait és azzal bízták meg, hogy a Nyilaskeresztes Párt és a budapesti rendőr főkapitányság között összekötő tiszt legyen. A szerencsétlen fiatalember nem térhetett ki a megbízás elől, de akkorra már zsidó kapcsolatokkal rendelkezett és bejárt apámékhoz a Síp utca 12-be, mert sok tekintetben lehetett tőle segítséget remélni. Kapcsolatai révén, Szalai mindenről időben értesült. Amikor az oroszok már majdnem elfoglalták a pesti oldalt és a nyilasok az utolsó hidakon átvonultak Budára, egy német különítménnyel karöltve arra készültek, hogy nagy zsidóírtást végeznek a pesti gettóban. Erről Szalai tudomást szerzett, és apámék tanácsára felhívta Raoul Wallenberget. Wallenberg pedig kapcsolatba lépett a Royal szállóban székelő Wehrmacht parancsnokával, – ha jól emlékszem, Schmidthubernek hívták – azzal, hogyha itt egy tömeggyilkosságra kerül sor, őt fogják felelősségre vonni a háború után. A tábornok intézkedett, a gettó pedig rövidesen felszabadult.

– Mi történt Szalaival a háború után?

– Két alkalommal is őrizetbe vette a politikai rendőrség, de a zsidók mindkét alkalommal igazolták, mint jó szándékú, tisztességes embert. Viszont 1952 táján az utcán elfogták, bevitték az ávóra és azt a hihetetlen és abszurd ügyet próbálták az ő „segítségével" megkreálni – hiszen múltja miatt zsarolható volt –, hogy Wallenberget itt Budapesten gyilkolták meg zsidó vezetők.

– Mivel foglalkozott apja, Domonkos Miksa a háborút követően?

– Apámat az Izraelita Hitközség főtitkárává választották meg és 1950-ig megmaradt ebben a funkciójában. Ebben az időben azonban már több konfliktusa támadt a hitközségbe beépülő kommunistákkal. Ellenezte az állam és az egyház között megkötendő egyezményt is – Stöcklerrel ellentétben, nem is írta alá –, valamint az iskolák és kórházak államosítását. Vé-

gül nem maradt más választása, mint hogy 1950-ben, hatvan éves korában, kérje nyugdíjazását.

– Mikor és milyen körülmények között vitte el édesapját az ÁVH?

– 1953. április 7-én, kora hajnalban mintegy fél tucat ávéhás jelent meg ebben a házban, ahol most beszélgetünk. Apámat elhurcolták azzal, hogy csak egy kis meghallgatásra viszik, de pár óra múlva apám nélkül tértek vissza. Mindent felforgattak, rengeteg iratot elvittek. Ezután hosszú ideig semmi értesítést nem kaptunk, hogy hol van, él-e, részesíthető e jogi védelemben? Mindent megpróbáltam, ügyészséghez fordultam, de sehol sem kaptam kielégítő választ. Ha jól emlékszem, 1953. november 13-án meglátogatott minket egy ávéhás, „beszólt" anyámnak, hogy kérem, *„az ön férje most már szabad ember, kiengedtük, de hát egészségileg egy kicsit leromlott az állapota, az István kórházban van, ott megnézhetik"*. Nem akarom részletezni, mit is éreztünk. A húgommal együtt bementünk a kórházba, és apámat borzalmas állapotban találtuk. Száz-száztíz kilós, nagyszerű izomzatú ember volt korábban, ám egy összetöpörödött, nyomorék ember feküdt az ágyon, a kínzások következtében leromlott állapotban, szinte magánkívül. Mint utóbb a leletekből kiderült, a vörösvérsejtek száma vészesen lecsökkent. Az ávósok éjszaka vitték be, és az ügyeletes orvos először nem akarta átvenni, mivel apám nevét sem voltak hajlandók megmondani. Egy kis telefonálás, hercehurca után azonban beleegyeztek, hogy felfedik apám kilétét. A kórházban egy hét alatt valahogy rendbe hozták (szerencsére dolgozott ott egy ismerős zsidó orvos), és apám valamivel jobban lett. Hazahoztuk, de arra, hogy megkérdezzük tőle, mi is történt vele, nem volt se időnk, se energiánk. Ebben az állapotában nem is akartunk ezzel próbálkozni. Néhány hét múlva kapott egy szívrohamot, és meghalt. Halála nyilván a börtönben okozott fizikai és lelki sérülések következménye volt.

– A halála előtti rövid időben sikerült valamit is megtudni tőle fogva tartásának okairól? Ezek az emberek annyira meg voltak félemlítve, hogy beszélni sem mertek. De kik voltak a vádlott társai?

– Apám mellett a fővádlott Stöckler Lajos volt, a Hitközség elnöke. Vádlottak voltak még dr. Benedek László, a Zsidó Kórház főorvosa, valamint dr. József (Fisch) András vallástanár, hitközségi tanfelügyelő (aki különben halála után sem nyughat, mert feleségével közös sírjukat nemrég feldúlták). De folytathatnám az említett Szalai Pállal, akit annak a bevallására kényszeríttettek, hogy a saját szemével látta, amint Stöckler és Domonkos meggyilkolta Wallenberget. Addig ütötték, verték, amíg aláírta ezt a tanúvallomást. Majd elbocsátották, de figyelmeztették, hogy ha bármikor bárkinek egy szót is szól minderről, azonnal elkapják és kivégzik. Így az ügyből semmi nem derült ki. Szalai 1956-ban Dél-Amerikába emigrált, ahol álnéven élt, rettenetes félelemben. Befejezésül annyit, hogy valamikor, 1991-

ben vagy 1992-ben Szalai felhívott engem telefonon, Budapestről. Találkoztunk is, és hogy tanú is legyen, jó barátomat, Ember Máriát kértem, legyen jelen. El is jött és felvette a beszélgetést, amelyből könyve, a *Ránk akarták kenni* született. Szalai később visszament Dél-Amerikába, és egyszer csak jött egy értesítés, hogy ott meghalt.

– Visszatérve a vádakra: tudjuk, a koncepciós perek gyakorlata az volt, hogy több szálon próbálták megfogni áldozataikat. Elkezdték valamivel, amit aztán ejtettek, és egészen más irányba terelték a faggatást. Ezt bizonyítja dr. József András kihallgatási jegyzőkönyve is – az édesapjáról szóló egyetlen dokumentum, amelyet ön az üggyel kapcsolatban láthatott –, amelynek másolatát Czinner Tibor juttatta el önnek. Itt a Wallenberg-ügy mellett más vádak is voltak: Gestapo-ügynök, kémkedés, Joint-kapcsolat, cionista érdekeltség. Kimondták-e valaha Domonkos Miksa ártatlanságát? Volt-e bocsánatkérés?

– Semmi ilyesmi nem volt, de őszintén, nincs is igényem erre. Ami történt, megtörtént, ahogy a fivéremet sem tudom visszahozni a Dontól. Időnként azért nem állhatom meg, hogy hozzá ne szóljak politikai kérdésekhez. Ezért válaszoltam Bächer Iván cikkére, mert nagyon bosszant, ha valaki nem a valóságnak megfelelően állít valamit. A Terror Háza létesítését helyesnek tartottam, a Holokauszt Múzeumét pláne. Ezeknek az intézményeknek a vezetőivel ma is kitűnő kapcsolatokat ápolok. A gettóról sok irat maradt rám, szerencsére az ÁVH nem vitt el mindent, s ezekből sokat adományoztam Szita Szabolcsnak. Sok adat maradt fenn, pl. olyan magas állású emberekről, katonai és civil vezetőkről, akik abban az időben tisztességesen viselkedtek és erejükhöz képest próbáltak segíteni. A róluk szóló igazoló papírok másolatát átadtam a fent említett intézményeknek, hogy megmaradjanak a jövő számára.

– Édesapja letartóztatása, fogva tartása milyen hátrányokkal járt ön és a húga számára?

– Még egyetemista voltam akkor, bár dolgoztam is mellette. Tudtuk, hogy megfigyelés alatt állunk, és én nagyon óvatos voltam. Amikor apám meghalt, írtam egy levelet, hogy szeretném visszakapni apám személyi dolgait: tárcáját, szemüvegét, fogsorát. Behívtak, és az utcán kellett várakoznom. Lejött egy ávós briganti, hogy átadja ezeket a holmikat. Megkérdeztem, hogy mégis mi volt a vád apám ellen, miért tartották fogva egy évig? Az volt a válasza, hogy *„azt maga soha nem fogja megtudni”*.

– Sikerült-e azóta – a már említett jegyzőkönyvön kívül – valami bővebbet megtudnia édesapja kálváriájának okairól?

– Nem. Mivel apám magas rangú katonatiszt volt, a rendszerváltás idején, kapcsolataim révén sikerült bejutnom a Honvédelmi Minisztériumba, és ott megnéznem az iratokat. Apámról semmit nem találtam. Ami lehetett, azt kilopták vagy megsemmisítették.

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára dokumentumaiból [Péter Gábor és társai ügye (Domonkos Miksa) V-15266 zárt VI/31] *

Javaslat Domokos Miksa ügyében

„Szigorúan titkos”
BM Vizsgálati Főosztály 1953. november 2.
101-13393/53
3-2831.

D. M: (1890 Vágvecse, Kalish)

„. . . 1953. március 3.-án vettük őrizetbe az amerikai hírszerző szervek részére kifejtett kémtevékenység alapos gyanúja miatt. Őrizetbevételekor kémtevékenységét bizonyító dokumentum nem állt rendelkezésünkre.

1907-ben Budapesten érettségizett. Iskolái elvégzése után több üzemben dolgozott, mint gépésztechnikus. 1914-ben, mint hadmérnök vonult be katonának és 1918-ig frontszolgálatot teljesített. 1919-ben a Tanács Köztársaság alatt a Vörös Hadseregben, mint dandár parancsnok helyettes, teljesített szolgálatot. 1919-től, mint technikus állt alkalmazásban, majd 1933-tól 1944-ig a Német-Hitel tudakozóda Magyarország-i fiókjának volt igazgatója. (...) 1949-ig a BIH-nél tisztviselő, majd később főtitkára volt. 1949-ben nyugdíjazták.

Domonkos Miksa az ügyében folytatott vizsgálat során vallotta, hogy 1935-ben Gazsi János horthysta ezredes a Katonai Kémelhárítók részére beszervezte. Feladata volt a honvédséghez bevonult baloldali személyek felderítése és jelentése...”

Szabadlábra helyezési határozat
Szigorúan titkos
Budapest 1953. november 13.

„Őrizetbevétele Stöckler Lajos vallomása alapján történt, aki vallomást tett arról, hogy Domonkos Miksát kémkedésre beszervezte és aki részére folyamatosan... szolgáltatott.”

A vizsgálat során visszavonta vallomását.

BHO. 38-p. kémkedés és a BHO. 86. pontjában megj. népellenes bűncselekmény. (Tartalmi összefoglalás – N. A.)

* A Domonkos-ügy két dokumentumát Novák Attila bocsátotta rendelkezésre.

Helyes irányba terelve

Egy titkosrendőri akció dokumentumai

Az elmúlt négy év során Kovács András szociológus, történész és munkatársai szisztematikus kutatásokat folytattak a pártállami intézmények levéltáraiban, amelyek célja a „zsidó ügyek"-ben keletkezett dokumentumok feltárása és feldolgozása volt. Az alább két dokumentum e munka során került elő.*

BEVEZETÉS

1965. március 17-én a budapesti Kossuth Rádió hírül adta, hogy az izraeli parlament megszavazta a diplomáciai kapcsolatok felvételét a Német Szövetségi Köztársasággal. A döntést hosszú politikai vita és súlyos morális érvekkel vívott közéleti csatározás előzte meg Izraelben. Alig tíz évvel a soá tragédiája után érthető volt, hogy a diplomáciai lépés heves ellenérzéseket váltott ki. Végül azonban a megállapodást ellenző csoportosulás – amelynek fő politikai erejét a Menahem Begin vezette jobboldali Herut, a baloldali szocialista Mapai és az izraeli kommunista párt különös koalíciója adta – vereséget szenvedett a Ben-Gurion, Mose Sarett és Levi Eskol miniszterelnökök által kezdeményezett és végigvitt reálpolitikával szemben, amelynek alapvető célja az volt, Izraelt a nyugati világ részéve tegye. Ez a szándék találkozott a nyugatnémet politika hasonló törekvésével: Konrad Adenauer német kancellár már az ötvenes évek elején tisztán látta, hogy Nyugat-Németország csak akkor integrálódhat a nyugati demokráciák rendszerébe, ha vállalja a világháborús zsidóüldözésekért való felelősséget, és komoly gesztusokat tesz ezek „jóvátételére". Ezek közül az Izraellel való diplomáciai kapcsolatok felvétele a legfontosabbak közé tartozott.

Az izraeli–nyugat-német viszony javulása azonban sehogy sem illett bele a kommunista államok Németország-politikájába. A szovjet tömb országaiban a politikai propaganda a nyugatnémet „újfasizmus", „revansizmus" vádjának szajkózásával próbálta ellensúlyozni a nyugatnémet „gazdasági csoda" sikereit és az ország nyugati integrációjának előrehaladását. Abból a célból, hogy az NSZK-t a náci Németország tulajdonképpeni utódállamaként tüntethessék fel, a kommunista propaganda gyakran kijátszotta a „zsidó kártyát". Ma már tudjuk, hogy a hatvanas években az NSZK-ban történt és nagy hangerővel tálalt „fasiszta" akciók – antiszemita falfeliratok, sírgyalázások – mögött sokszor a keletnémet titkosszolgálat, a Stasi állt. Amikor az izraeliek elfogták, majd bíróság elé állították Adolf Eichmannt, a magyar, csehszlovák és lengyel pártvezetők lázasan dolgozták ki egymás után a terveket, hogy hogyan lehetne az ügyet a „nyugatnémet neofasizmus leleplezésére" kihasználni (lásd erről *Kovács András: Magyar zsidó politika a háború végétől a kommunista rendszer bukásáig. In: Múlt és Jövő, 2003. 3. szám 23. old.*). Nem csoda, hogy a nyugatnémet – izraeli diplomáciai kapcsolatok létrejötte rendkívül kellemetlenül érintette a szovjet tömb pártjait.

A hír hallatán azonnal beindult a kármentés Magyarországon is. Még aznap, amikor a diplomáciai esemény híre nyilvánosságra került, a politikai rendőrség tervet eszelt ki, hogy hogyan lehetne a Soa emlékezetét kihasználva felkorbácsolni a németellenes érzelmeket, és ezzel Izrael-ellenes érzületeket kelteni a magyar zsidók körében. A hatóságok egyben abban is bíztak, hogy az antifasiszta agitációval feszültséget szíthatnak a magyar zsidók és a magyarországi izraeli képviselet között. Az akciót a politikai rendőrség illetékesei a zsidó hitközségben dolgozó ügynökeiket és egyéb kapcsolataik mozgósításával akarták lebonyolítani. Az alábbi két dokumentum ennek az akciónak a során született. Az első magát az akció tervét írja le, a második beszámol arról, hogy mi valósult meg a tervből. Mint látható, az akció csak részben volt sikeres. „A magyar izraelita egyházhoz tartozó tömegek jogos felháborodása" mégsem volt elég heves. A két hónappal később keletkezett beszámolóból kiderült, hogy az ügynökök és „társadalmi kapcsolatok" ismerősei nem szívesen álltak kötélnek egy Izrael elleni akcióhoz, a politikai rendőrség pedig nem kívánt konfliktusos helyzetbe kerülni, ezért részben visszavonulót fújt. Ez alkalommal csak részben sikerült a „megsértett, semmibevett `zsidó érzést` helyes irányba terelni". A dokumentum azonban jó példa arra, hogy milyen célok érdekében, milyen eszközökkel és mily módon tartotta ellenőrzése alatt a politikai vezetés a zsidó felekezetet, és arra is, hogy bizonyos esetekben a csendes ellenállás nem volt reménytelen.

Kovács András

*

0-17169/1

BELÜGYMINISZTÉRIUM
SZIGORÚAN TITKOS!
III/II. CsFség.5.a.Alo.

Tárgy: Az Izraeli Követség befolyásának csökkentésére –

Engedélyezem:

(Kézzel írva):
Tóth Lajos
(Vigyázni kell, hogy kétkulacsos, vagy áruló gyanús ügynököket ne bíz-

zunk meg, mert az egész akció elveszti a hatásosságát.)

JAVASLAT
Budapest, 1965. március 17-én

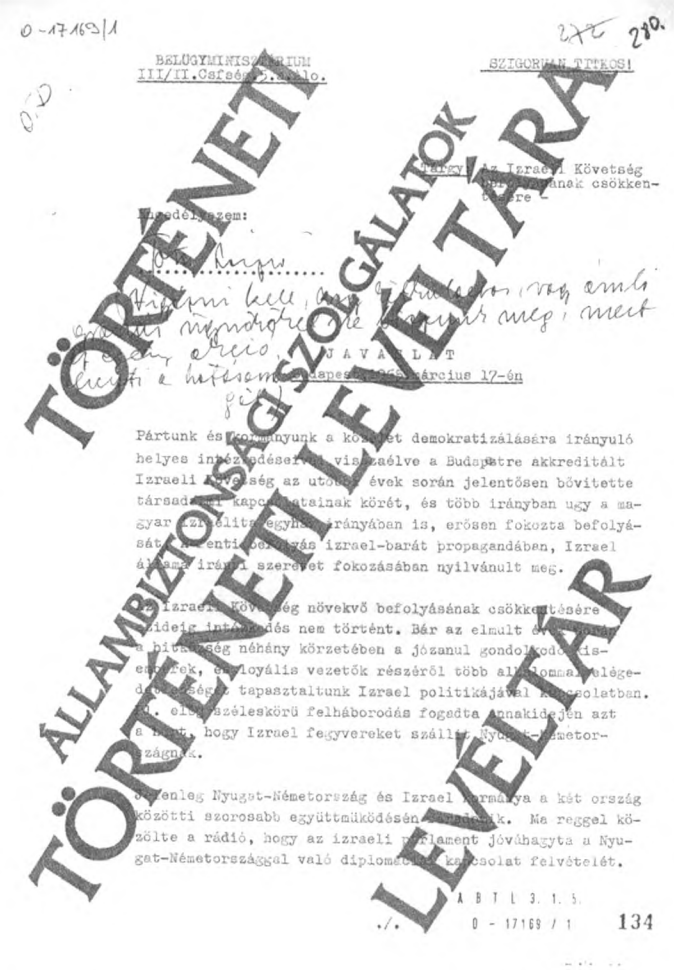
Pártunk és kormányunk a közélet demokratizálására irányuló helyes intézkedéseivel visszaélve a Budapestre akkreditált Izraeli Követség az utóbbi évek során jelentősen bővitette társadalmi kapcsolatainak körét, és több irányban ugy a magyar izraelita egyház irányában is, erősen fokozta befolyását. A fenti befolyás izrael-barát propagandában, Izrael állama iránti szeretet fokozásában nyilvánult meg.

Az Izraeli Követség növekvő befolyásának csökkentésére ezideig intézkedés nem történt. Bár az elmult évek során a hitközség néhány körzetében a józanul gondolkodó kisemberek, és loyális vezetők részéről több alkalommal elégedetlenséget tapasztaltunk Izrael politikájával kapcsolatban. Pl. elég széleskörü felháborodás fogadta annakidején azt a hirt, hogy Izrael fegyvereket szállit Nyugat–Németországnak.

Jelenleg Nyugat–Németország és Izrael kormánya a két ország közötti szorosabb együttmüködésen fáradozik. Ma reggel közölte a rádió, hogy az izraeli parlament jóváhagyta a Nyugat-Németországgal való diplomáciai kapcsolatok felvételét. A fenti külpolitikai események nyugtalanitják a magyar zsidóság egy részét. Már a tegnapi nap folyamán találkoztunk olyan esetekkel, hogy egyes izraelita vallásu személyek elégedetlenségüknek, felháborodásuknak adnak kifejezést Izrael külpolitikájával kapcsolatban, amit levélben vagy telefonon tudtára adtak az Iz-raeli Követségnek.

A józanul, loyálisan gondolkodó zsidóság árulásnak tekinti az Izraeli Kormánynak azzal a Németországgal való barátkozását, amely jogutódja a volt hitleri Németországnak, ahol megbujnak és vezető pozíciókat töltenek be a náci tömeggyilkosok.

A magyar izraelita egyházhoz tartozó tömegek jogos felháborodását megfelelő operativ intézkedésekkel az Izraeli Követség propaganda tevékenységének visszaszoritására, társadalmi kapcsolatainak csökkentésére fel tudjuk használni, és ezen keresztül a követségnek a tömegek között végzett propaganda munkáját hathatósan csökkenthetjük.

Az akció végrehajtásába bekapcsoljuk hálózatunk azon tagjait, akik közismerten loyalis magatartásuak, valamint azokat az ügynökeinket, akik megbizhatóak, de már nem képesek ellenséges körökben mély felderítő munka végzésére.[1]

A Budapesti Izraeli Követség befolyásának csökkentésére az alábbiakat hajtjuk végre:

„Sárosi" fn.ügynök feladata:

1./ Körzeti elnökökből, vezetőségi tagokból hat-hét személy megszervezése, akik egyénileg levélben tiltakoznak a követség felé. Ezen kívül a MIOK Elnökéhez és az Uj Élet Szerkesztőségéhez fordulnak és kérik a tiltakozásukat.

2./ Baráti köréhez tartozó körzeti vezetőségi tagok saját környezetükben személy szerint három-négy taggal irassanak tiltakozó levelet a követségnek.

3./ Dér István, Máté Miklós, Geyer Artur főrabbik egyénileg tiltakozzanak levélben és személyenként négy-öt személyt szervezzenek, akik szintén egyéni, családos levelekben tiltakoznak a követségnél.

4./ „Sárosi" fn. ügynök családi és közvetlen rokoni, baráti köréből kb. hat személy egyénileg tiltakozzon a követségnél levélben, valamint a MIOK Elnökét is kérjék fel tiltakozásuk kifejtésére.

5./ Fisch Henrik főrabbi nyolc–tiz hivével irasson a követségnek hasonló tiltakozó levelet.

6./ Hartmann János Chevra igazgató környezetéből négy-öt személlyel irasson hasonló levelet a követségnek.

7./ „Sárosi" fn. ügynök felesége, valamint Hartmann János felesége, akik funkcionáriusok a hitközség női tagozatánál, hasonló célból szervezzenek hat-nyolc személyt.

8./ A loyális rabbik a szószéket felhasználva fejezzék ki felháborodásukat a hivek előtt.

9./ Az esetleges körzeti gyüléseken szervezzék meg, hogy egy-két hivő szólaljon fel, melynek során felháborodásuknak adnak kifejezést Izrael politikájával kapcsolatban.

„Xavér" fn. ügynök feladata:

1./ Birja rá bátyját, aki országos főrabbi, hogy levélben fejezze ki felháborodását a követségnél.

ÁLLAMBIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK TÖRTÉNETI LEVÉLTÁRA
TÖRTÉNETI LEVÉLTÁR

2./ Ezen kívül szervezzen még három-négy személyt hasonló akcióra.

3./ „Xavér" személyesen is fejezze ki felháborodását a követségi diplomatáknál.

„Tanitó" fn. tk. feladata:

1./ Saját maga tiltakozzon levélben a követségnél, valamint területéhez tartozó két vidéki városban szervezzen hasonló célból hat-hat személyt, akik levélben tiltakoznak a követségnél, valamint a MIOK Elnökének és az Uj Élet Szerkesztőségének is irnak felhivást a tiltakozásra.

„Sipos" fn.tk. feladata:

1./ A hozzá küldött levelekből értesül a tiltakozási hullámról, és saját maga is mint felső vezető kifejezi felháborodását a követségnél.

2./ Zsidó értelmiségi kapcsolatai közül szervezzen négy-öt személyt hasonló célból.

3./ Adjon hangot a közfelháborodásnak az Uj Élet hasábjain.

„Pesti Péter" fn. ügynök:

1./ Az Uj Élet cimére érkező levelekből értesül a felháborodásról és cikket ir az ujságban. Majd háromnégy személyt szervezzen egyéni levélakció végrehajtására.

2./ Beszél Kecskeméti György felelős szerkesztővel, és felkéri, hogy mint szakszervezeti vezető a szakszervezeti tagok között is szervezzen tiltakozó levél irást. :nyolc-tiz személy.:/

Rabbisági Tanács:

A következő rabbisági ülésen napirendre kell tüzni a fenti ügyet és tiltakozó határozatot hozni, melynek egy-egy példányát a rabbiság megküld a MIOK Vezetőségének, a követségnek, az izraeli főrabbinak, valamint az Uj Élet Szerkesztőségének.

Nácizmus Üldözötteinek Bizottsága:

Itt Dékány István r.szds. elvtárs megbizható kapcsolatain keresztül szintén szervez tiltakozó levélakciót, több személyen keresztül.

A fentieken kívül „Sárosi", „Xavér", „Pesti Péter" fn. ügynökeink, valamint „Sipos" és „Tanitó" fn. társadalmi kapcsolatok egyénileg irnak izraeli és nyugati kapcsolataiknak, melyben kifejezik felháborodásukat. Megbizható baráti és rokoni kapcsolataik szintén irjanak külföldre.

A fenti akció a most következő napokra történő időzitése azért jó, mert itt van a kedvező lélektani pillanat, és a kellő spontanitás is biztositva van. Tehát nem kell alkalmazni különböző politikai, abminisztrativ rendszabályokat, szocialista jelszavakat, csak a megsértett, semmibevett „zsidó-érzés"-ből kell kiindulnunk, azt helyes irányba terelve, és ezzel csökkenthetjük az Izraeli Követség befolyási körét.

Az akció megkezdésével süritjük a hálózati személyeinkkel való találkozásokat, különböző rendszabályainkon[2] keresztül fokozzuk az ellenőrzést, hogy kellő mederben tartsuk az akció menetét, és biztositsuk annak sikerét.

A fentiek alapján kérjük az akció végrehajtásának engedélyezését.

Lukács István r. szds.

Mélykúti Ferenc r. őrgy.
alosztályvezető

Katona László r. őrgy.
osztályvezető

K: 1 pld-ban
G: Vné
Nytsz:5-12/ 291 /65.

*

BELÜGYMINISZTÉRIUM
SZIGORÚAN TITKOS!
III/II. Csfség. 5. a. A.10.

Tárgy: Az Izraeli Követség befolyásának csökkentésére végrehajtott akcióról .

J E L E N T É S
Budapest, 1965. május hó 17 - én

1965. május 17-én akció-javaslatot készitettünk az Izraeli Követség befolyásának részbeni csökkentésére. Az akció alapjául a nyugat–német izraeli együttmüködés fokozódását, valamint a magyar zsidóság egy részében az ezzel kapcsolatosan élő nyugtalanságot vettük.

Röviden: az akció főbb vonásai az alábbiak voltak:

1./ Levél-akció a követség és magyar izraelita egyház vezető szervei felé.

2./ Szószéki prédikációk a zsinagógákban.

3./ Egy jól megszerkesztett politikai cikk az „Uj Élet" cimü izraelita lapban.

Az akciót csak részben sikerült végrehajtanunk. A levelek küldésével kapcsolatban egy megbizható kapcsolatunkon keresztül puhatolóztunk a Nácizmus Üldözöttei Bizottságnál. A Bi.zottság vezetői elutasitó magatartást tanusitottak a felvetett ötlettel kapcsolatban és kijelentették, hogy Izrael és Nyugat-Németország közötti együttmüködés kizárólag Izrael belügye és nekünk magyar zsidóknak semmi közünk ehhez a kérdéshez, és egyébként is el vannak foglalva az elévülés elleni harccal.

A nyugat-német–izraeli viszonnyal foglalkozó cikk megjelentetése megbizható társadalmi kapcsolaton keresztül fel lett vetve az Állami Egyházügyi Hivatalban is, ahol nem tudtak határozott választ adni, hogy helyes, vagy helytelen megjelentetni egy ilyen jellegü cikket.

A fenti negativumokra való tekintettel elvetettük a levélakciót.

A zsinagógai szószéki prédikációk vonalán értünk el bizonyos eredményeket, Budapest leglátogatottabb és legnagyobb zsinagógájában /:Dohány utcai zsinagóga:/ valamint egy nagyobb vidéki zsinagógában történt elitélő hangnemben foglalkozás az izraeli-nyugatnémet kapcsolatokról.

Ezen kívül „Furcsa parolázás" cimmel egy politikailag jól megszerkesztett és jól időzitett cikk jelent meg az „Uj Élet" cimü izraelita lapban egyetemben több politikailag helyes, Nyugat-Németország politikája ellen irányuló cikkel.

A magyar izraeliták hazafias, loyá-

lis része jól fogadta a fenti megnyilvánulásokat, egyetértett velük és elitélte Izraelt.

Többoldalu hálózati jelentések szerint a magyar izraeliták kb. 50%-a pozitivan nyilvánult meg az akcióval kapcsolatban. A másik 50% kb. felefele alapon közömbösséget tanusitott, illetve ellenségesen fogadta azt,.

Ezt külön alátámasztja még egy mélyebben fekvő ügynökünk jelentése is, aki beszámolt arról, hogy a magyar izraelita hitközség nyugat-barát reakciós szárnya – Steiner Marcell MIOK alelnökkel és Dr. Scheiber Sándor rabbiszemináriumi igazgatóval az élen – károsnak tartja a fenti cikket Izraelre nézve.

Különösen jól illusztrálja az akció pozitiv eredményét az Izraeli követség Dávid Ilán és Nachmann Ran nevü diplomatáinak ezzel kapcsolatos megnyilvánulása, akik felzaklatott állapotban szidták a cikket, a cikk iróját, és kijelentették: „....ez a cikk elforditotta a zsidókat Izraeltől és nekünk nagyon sokat ártott".

Tehát a fentiek alapján megállapithatjuk, hogy az így – még hiányosan is – végrehajtott akció helyes és eredményes volt.

Mélykúti Ferenc r. szds.

(Kézzel aláírt):L. Lukács

(Kézzel aláírt): L. Katona r.őrgy.

K:1 pld-ban
Kapja.Obj.dossz.
G:Vné
Ntsz:5-12/ 665 /65.

Jegyzetek

* A dokumentumok lelőhelye: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára; dosszié: O-17196/1; lapszám: 280-287. A dokumentumokat betűhív átírásban közöljük.

[1] Más jelentésekből kiderül, hogy a hitközség felső vezetésében és a rabbikarban lévő ügynökökről viszonylag széles körben élt a gyanú, hogy a politikai vezetésnek vagy a politikai rendőrségnek dolgoznak, ezért a megfigyelésre kiszemeltek bizalmatlanok voltak velük szemben.

[2] A megfigyelési dokumentumokban a levélellenőrzést, a telefon- és lakáslehallgatást nevezik „rendszabály"-nak.

KOÓS ANNA

A nem kívánt hagyaték*

Közel harminc évet itt, Budapesten éltem, majd újabb huszonöt évet New Yorkban. Budapesten nőttem fel, és New Yorkban neveltem fel a gyerekeimet. Gondolkodásomra rányomta bélyegét a kívülállás. 1969-től kezdve társalapitóként vettem részt Halász Péterrel együtt a Kassák Ház Stúdió/lakásszínház, Dohány-utca/ Squat theatre/kirakatszínház munkájában. 1976-ban kivándoroltam az országból – családostul, színházastól. Együttműködésünk 1984-ig tartott. Az ezt követő másfél évtizedben, amikor úgymond magamra maradtam a lányommal és a fiammal, minden szorgalmam ellenére is csak szerényen tudtunk megélni. Ekkoriban találkoztam a még a hatvanas években meghirdetett, de már a hetvenes évek végén kinevetett életfilozófia – aki iparkodik, annak „jár" lakás, ház, autó, két-gyerek-és-egy-eb, azaz az „az amerikai álom" – nevében nyíltan vagy burkoltan rasszista rablógazdálkodás áldozataival – a Manhattan sziget délkeleti vidékén lakó szomszédainkkal, a szüntelenül érkező bevándorlókkal, a helyzetükből fakadó megalázottsággal. Végeláthatatlan tanulmányokba fogtam, meg akartam ismerni az ott történteket, a számtalan indián törzs sorsát, a megannyi viszályt, a rabszolgavilág hétköznapi vetületét, mindezek mai visszhangját, továbbélését, és így tovább. Példámmal igyekeztem elérni azt, hogy a gyerekek ne beolvadni, hanem gondolkodni tanuljanak meg, ne hasonulni akarjanak a környezetükhöz, hanem tartsanak két lépés – kritikus – távolságot.

Sokat foglalkoztatott az a kérdés, hogy képes-e kilátni az ember a saját körülményeiből, vagyis ismeri-e, ismerheti-e tetteinek következményeit, illetve képes-e felismerni a közeledő veszélyt. A történeti példák általában arról szólnak, hogy az ember minden igyekezete ellenére alulmarad, hiába az intő példa, hiába az emlékezet. Mindig ott motoszkált bennem a történtekkel kapcsolatos, a lelkiismeretem sugallta kérdés, mikor és meddig vagyok felelősnek tartható a köz nevében elkövetett tettekért pusztán azért, mert valahol élek; a náci Németország állampolgárainak lehetett-e nem tudniuk arról, hogy mi is zajlik körülöttük. A kérdés bonyolult, de egyszerűbbnek látszik, mint a proletárdiktatúrával egyetértők sorsáról való gondolkodás, tudniillik a náci birodalom tevékenységéről az egész

Halász Péter, Koós Anna és Breznyik Péter, kezükben a kivándorlási engedéllyel, 1976-ban

világ előtt egyöntetűen nyilvánvaló, hogy gonosztett volt. Véleményem szerint a proletárdiktatúráé is. De aki benne élt, illetve aki aktív szerepet játszott benne, az nem feltétlenül látja így. Bár a szüleim már nem élnek, közéjük tartoztak, jóllehet születésem, illetve főként 1953 előtti részvételük konkrét részleteiről sokáig nem tudtam. De az örökség, akarva-akaratlanul átszáll az utódokra. Kérdés, hogy mit kezd vele az utód, jelen esetben mit kezdek vele én.

A szüleim hagyatékából nem volt mire támaszkodni – egy-két fénykép, képeslap, papírdarab, anekdota és az együttélés emlékei kivételével nem maradt utánuk semmi. Feltehetően észre sem vették, hogy megszűnik majd a folytonosság, s bennem is csak most tudatosodik, hogy idegenség tátong közöttünk. Nehéz lesz a rokonság közös nevezőjére hozni az immár felnőtt ifjú gyerekeim és az immár elhunyt szüleim egymástól különböző nézőpontjait. Nehéz lesz kontextusba helyezni, de akár csak elmagyarázni, hogy mi történt itt, mit csinált fiatal korában az a kedves, szelíd nagypapa, nevezetesen apám, aki egy balatoni kert alatti ösvényen fényesre suvickolt cipőben és nadrágját élére vasalt öltönyben sétált unokájával 1985-ben – a lányom ezt a számára mulatságosan szürreális emléket őrzi róla –, vagy mi történt azzal a magas homlokú, kreol bőrű, okos tekintetű, szép, fiatal zsidó nővel, nagyanyjukkal, anyával, akit már csak fényképről ismerhettek.

A hiátusok ellenére bizonyos adatok érvényessége vitathatatlan. Leendő anyám, Weisz, úgy is mint felvett leánykori nevén Sós Vera tizenkilenc éves korában, 1945 elején állt munkába a Belügyminisztériumnál. Ősztől a Sajtórendészeti Osztályon, 1946 szeptemberétől 1950-ig pedig Szücs Ernő áv. ezredes titkárságán dolgozott. 1948 januárjában születtem én. Ebben az évben apám a Marxista–Leninista Pártfőiskola hat hónapos tanfolyamát végezte el. 1949-től négy éven át ő is ugyanide, az időközben átkeresztelt Sztálin út 60.-ba járt hivatalba, bár 1952-ben helyileg már máshová.[1] 1951 őszén megszületett az öcsém. 1952 nyarán Sós Vera a Külügyminisztériumba került, ahonnan 1953 januárjában elvitték – kihallgatásra. Tizenegy hónapig tartó fogság után szabadult. A rákövetkező év, 1954 februárjában a Hadbíróság vádat emelt ellene, meghozta utólagos ítéletét, és a magánzárkában eltöltött időszakot beszámítva a büntetést letöltöttnek tekintette. Sós Verát rangjától megfosztották, a pártból kizárták.

Anyám 1968 őszén véget vetett az életének, még mielőtt önálló színházi csoportot alakítottunk volna a Kassák Házban, s mielőtt felfigyeltek volna ránk az illetékesek, jobban mondva illetéktelenül megfigyelés alá helyeztek volna. Apám soha meg nem nézett volna egy előadásunkat – igaz, színházba sem járt. Pedig mindkét szülőm hozzájárult annak a hatalmi rendnek a kialakításához, amely éppen az ő gyermekeik nemzedékét tizedelte meg, kergette az őrületbe, szórta szanaszét.

A nem kívánt hagyaték címen írtam meg annak a folyamatnak a történetét, ahogy sikerült megközelítően mégis megismernem és megértenem a történetüket. A könyv az Akadémiai Kiadó gondozásában 2006 tavaszán jelenik meg, és ebből egy részletet szeretnék itt közreadni.

*

Nem volt ínyemre, hogy ha nem is kizárólag, de óhatatlanul ahhoz hasonló munkával jussak hozzá szüleim életének általam ismeretlen részéhez, mint amilyen munkával anyám hozzájárult az ördögi gépezet működtetéséhez. Munkájának arra a részére gondolok itt, amikor a jelentésekből „a kijelölt részeket kiírta".

Még a szenvedőknek sem válik dicsőségére egy dicstelen kor tanúbizonysága, hiszen sem a szenvedés, sem a tanúbizonyság nem ad értelmet a kor dicstelenségének, nemhogy a korábban önként gyakorlók büszkélkedhetnének múltbeli tetteikkel, de nem is igyekeznek, mert önmaguk mentegetésén fáradoznak. Sajnos az utánuk következő nemzedékekre is hálátlan feladat hárul, amennyiben rájuk – ránk – marad a korszak felvázolásának és értelmezésének, a kórkép megrajzolásának, a vakfolt láthatóvá tételének a feladata.

Van mire hivatkozni, ha az életben maradottaknak és utódaiknak csak egy részére érvényes az a következtetés, amelyre Jean Améry jutott – „ki merem jelenteni, ha nem is bölcsebben és elmélyültebben, de azért okosabban hagytuk el Auschwitzot. »Mély gondolkodás nem világít meg semmit, Éleslátás az, mi egy világot megnyit« – mondotta volt Arthur Schnitzler."[2]

Ezeknek a történeteknek nincsen közepük, nem lehet eljutni a „lényeghez", nem lehet rájönni a „megoldásra". Miként a kafkai üzenet sem jut el a császárhoz. Az, ami megtörtént keveredik azzal, ami meg sem történt. Az események ismeretébe beépül az, ahogyan az események ismertté válnak, vagyis ahogyan az ismertté vált események ismerőssé lesznek emlékezetünkben, miközben az ismertté vált és ismerőssé lett eseményekről kiderül, hogy nem történtek meg, illetve nem úgy történtek meg.

Tanulmányaikban dr. Zinner Tibor és Gyarmati György részletezik, mi minden gátolja a történészek munkáját, a tisztázás folyamatát. A szereplők elfogynak – megöregednek, meghalnak, de még így is számos életút-interjú készült. Ugyanakkor problémát jelent a megkérdezettek őszintétlensége.

Közhelyszámba megy, hogy a visszaemlékezéseken torzít az idő távlata, és ebben nemcsak egyes szerzők megváltozott látásmódja, hanem a kiadás aktuálpolitikai légköre is közrejátszik. Erre majdnem egyedülállóan pozitív példa Szász Béla munkája. Néhány évvel kiszabadulása után írta meg „kálváriáját. Tanulságul. Nem használhatott levéltári iratokat, nem nyithatott ki titkos dossziékat. Személyes emlékeit barátaival ellenőriztette, s úgy alkotta meg művét, mintha börtönnaplót vezetett volna."[3] Szász Béla 1957 után Angliában élt, következésképpen külföldön dolgozott a könyvén – előnyére. Az íráson mindvégig érzékelni a külső szemszög tágasságot és rálátást nyújtó viszonylagos biztonságát, amit hitelesít a szerző szenvedése és őszintesége.

Ami a „dokumentumokat", jobban mondva a „forrásmunkákat" illeti, java részt szétszóródtak, hozzáférhetetlenné lettek, illetve megsemmisültek. Hazugságot hazugságra tetéznek az időszakos san megismétlődő feljelentések, elhurcolások, kivégzések, gyilkosságok, börtönzések és a tavalyi bűnt felülvizsgáló idei bizottságok, melyeknek tövénytelenségét már idei bűnként mossa tisztára a jövőre összeülő újabb bizottság. Egyenesen a pokolban való járta ságot kíván az elemzőtől a töredékes fennmaradt kihallgatási jegyzőkönyv

és börtönben írt feljegyzések értelmezése, hiszen olyan is előfordult, hogy sem a kihallgató, sem a kihallgatott nem tudta, hogy miről van szó.

Az eddig történtek ismeretének hiánya azonban nemcsak az ezután történendőkért való felelősséget hárítja el, de a jelent is érthetetlenné, sőt elemezhetetlenné teszi, hiszen a konfliktusoknak előzményei vannak, és nem a választási kampányban születik az elnökjelölt, viszont a konfliktus mindig „most" akut és az elnökválasztás is „most" esedékes. Az utólagos emlékezettörlés avagy a kollektív amnézia óhatatlanul cinkosává teszi a felmenőik tetteiben közvetlenül nem osztozó, de annyiban nem ártatlan következő nemzedéket, amennyiben eltorzítja látásukat a „megértés", a „szülők iránti szeretet". Ami engem illet, megszégyenítő és a gyermeki szeretetből csúfot űző hagyatékot kaptam örökségül.

A szüleim hallgattak mindarról, amit nem kívántak maguk után hagyni. A róluk fennmaradt iratok között sem könnyű eligazodni. Mégis szeretnék túljutni az olyan kézenfekvőnek tűnő, sematikus, tipikus, a szembenézést elutasító és elhárító válaszokon, mint például „nem lehetett tudni", „akkor az volt a korszellem", „bosszú az elvesztettek haláláért" vagy „nem lehet a karosszékből történelmet írni", mert az elvakultság, az irracionalitás és az ostobaság hamvai alól szeretnék kiásni egy érvényes és elfogadható magyarázatot. S ha csak részleges és személyes adalékokkal tudok mindehhez hozzájárulni, abban reménykedem, hogy megfigyeléseim a megnevezést, a megkülönböztetést, és a megértést segítik.

AZ UTAK AZ ÁLLAMVÉDELMI HATÓSÁG ARCKÉPCSARNOKÁBA VEZETNEK

A sztálini mintára szervezett államvédelmi hatóság Magyarországon 1945-től 1956-ig működött. Az intézmény tizenegy év alatt többféle néven szerepelt. 1945 után a Belügyminisztériumhoz tartozott, 1950-ben önállósult, 1953-tól ismét függő viszonyba került. 1956. október 28-án Nagy Imre rádióbeszédben jelentette be az ÁVH megszüntetését. A Kádár korszakban meg is szűnt az ÁVH mint olyan, de nem tűnt el mint politikai titkosrendőrség. Részben még a volt személyzet is a „megszüntetve megőrzött" államvédelem feladatkörét látta el a belügyben.

A második világháború után felszabadult közhangulatot meglovagolta a pártpropaganda, három év alatt „elnyerte" a lakosság egyetértését. Leendő szüleim ebben teljes odaadással vettek részt – mint rajongó hívek és mint a hatalom alkalmazottai, gyakorlói. Normális esetben, ha van ilyen, az államvédelem feladata a kémkedés és az ország védelme lenne a határőrség és a katonaság segítségével. E feladatok ellátására nem képzetlen pártfunkcionáriusok, nem tizenkilenc és huszonévesek, hanem külkereskedelmi főiskolát, jogi egyetemet vagy katonai akadémiát végzettek lennének alkalmasak. Ez sehol sem működik egészen így, legkevésbé pedig az 1945 utáni Magyarországon, ahol az alkalmazottak kiválasztása nem szakmai tudásuk, hanem politikai megbízhatóságuk és bizonyos képességeik alapján történt. A megbízhatóság kritériumai közé tartozott a titoktartás és a számonkérhetőség, illetve a zsarolhatóság. Talán ez játszott közre abban, hogy a pártvezetés, illetve az ÁVO-ÁVH személyzetét különös rokoni háló szőtte át keresztül-kasul. Nem véletlen, hogy Rákosi Mátyás titkárnői munkakörét Péter Gábor felesége, Simon Jolán, látta el. 1949-50 körül Farkas Vladimir megkérdezi főnökét, hogy odahaza megbeszélheti-e feleségével hivatali gondjait, mire Péter Gábor határozott nemmel válaszol. „Joli esete munkakörénél fogva teljesen kivételes."[4] Pedig Farkas Vladimir apja maga Farkas Mihály – ekkor a honvédelmi miniszter tisztségét töltötte be, és a pártvezetés legbelső köréhez tartozott. Amikor végzetes jelentésében Szücs Ernő kifogásolja Dékán István munkáját, nem a panasztétel a baj, hanem az, hogy Dékán István, a kémelhárítás vezetője, Rákosi lányának, Rákosi Évának a férje. Rákosi Éva pedig a Magyarországon működő szovjet elhárítás egyik vezetőjének, Jevdokimenko alezredesnek volt a tolmácsa. Az ÁVH-n tucatjával dolgoztak házaspárok, unokatestvérek és egyéb rokonok. Sós Vera vajon tényleg nem vette észre a hazugságot az indoklás mögött, amikor 1952 nyarán „leszerelt[é]k arra való hivatkozással, hogy férje[m] is a hatóságnál teljesit szolgálatot, s férj, feleség egy helyen nem dolgozhat"?[5] A rokoni kötelék a másik irányban is működött: ha valakit megöltek, a családjával is végeztek. A legszélsőségesebb esetek közé tartozott Szücs Ernő fivérének a sorsa.

VIT – 1949 augusztus. A kézfogóktól balra apám, Koós Béla

Az érem másik oldalát jeleníti meg Gyertyán Ervin, akinek története a nyugati baloldal lelkesedéséről szól. 1949 augusztus végén egyetemista barátai érkeztek Párizsból a budapesti Világifjúsági Találkozóra:

mindentől el vannak ragadtatva. Rákosit francia könnyedséggel le petit père Ráko, kis Ráko papának nevezik, és különösen az imponál nekik, hogy kiemelt munkáskáderekből lesznek az ország vezető funkcionáriusai. Rajkék letartóztatásáról és a készülő perről nem esik szó közöttünk. Érezhetően mindenben hitelt adnak a l'Humanité tudósításainak, és csak azt látják, amit látni akarnak. Hogy állás nélkül vagyok, azt szégyellem és eltitkolom előttük.[6]

Az államvédelem 1945-ben a náci kollaboránsok és a háborús bűnösök pereivel kezdte meg működését. Ezzel párhuzamosan történt a külföldi vállalatok és a különböző vallásfelekezetek felszámolása. Ezenkívül a szociálde-

mokraták és a baloldal összes lehetséges változata is a diktatúra őrlőmalmai között zúzódott szét.

„Epizód". A szociáldemokraták eltüntetéséről és az ÁVO korrupciójáról szóló itt következő példából kiderül, hogy a szálak rokonság nélkül is összeérnek.

1945. tavaszán megbizást kaptam a Munkáskultur Szövetségtől az Ady Endre u. 17. számu romház müvészteleppé szervezéséhez. A fentjelzett házat a II. ker. Magyar Kommunista Párt bocsátotta az M.K.Sz. rendelkezésére és ennek utasitására a következő müvészek nyertek a házban elhelyezést: Losonczy Tamás, Losonczy Tamásné, Faragó Pál, Nádas József, Bálint Endre festőművészek, Biró Iván, Jakovits József szobrászok, Gyarmathy Erzsébet költő.[7]

A leírás Jakovits Józsefnek a VII. Kerületi Tanácshoz 1950 végén írt leveléből való. Hogy a szobrásznak mit jelentettek ezek az évek, arról fél évszázaddal később Horváth Ágnes, a kör következő nemzedékének tagja számol be. Ágnessel a hetvenes évek elejéről, a színház idejéből ismerjük egymást. Amikor 1972-ben a Fiatal Művészek Klubjában betiltották fellépésünket, erre Ágnes emlékszik vissza, maszkomat magára öltve ő jelent meg az FMK „színpadán". 2002-ben, Horváth Ágnes a francia irodalom gyakorló tanára, műfordító, filológus-gondolkodó így ír Jakovits szobrairól:

Az 1945-ös év Jakovitsnak igazi felszabadulást jelent, és nemcsak a háború nyomása alól. Ekkor következik be a „sorsfordító" találkozás a Vajda-körrel és ezen keresztül Tábor Bélával. 1945-ben a rózsadombi „galambdúcban" (ma művésztelepnek mondanánk) megismerkedik majdani feleségével, Vajda Júliával (Vajda Lajos özvegyével) s avval a modern művészettel, amely ... „megadta számomra a hiányzó iskolát.... Vajda Lajos művészetén kívül ... nagyon sok emberrel megismerkedhettem...." Hihetetlen gyorsasággal születnek a szobrok ..., ezek 48-ig kiállításokon is szerepelnek.[8]

Barta Éva keramikussal, aki az Ady Endre úti kolónia barátja volt miként férje, Fekete Nagy Béla festőművész is, Kozák Gyula készített életút-interjút. Ebben idéződik fel a következő jelenet:

És akkor kezdődött a lózung, hogy egyesüljön a szocdem párt, meg a kommunista párt. És Bélát behívatta az Antal Helén, aki a pártközpontban volt valami nagykutya, talán a kultúrális osztály vezetője volt. És ő közölte Bélával, hogy rohassza el a szocdem Munkás Kultúrszövetséget... és vigye másfelé. Akkor Béla vette a kalapját és azt mondta, hogy ezt nem vállalom.[9]

Ezzel egyidőben, „1948. őszén Csébi Lajos kapta meg a házat, ahol a földszintet elfoglalta és többünket kilakoltatott."[10] „Átmenetileg" a művészek rendelkezésére bocsátották a magasrangú ávéhás tiszt korábbi lakását, a VII. kerületi Rottenbiller utca 1. számú házban, „ahol csak a poloskáknak volt elég helyük.... Öt felnőtt és három gyerek."[11] Gondolom, ezzel felbomlott a Munkás Kultúrszövetség is. Az egyik kitelepített gyerek, Bálint Endre 1948-ban öt éves fia egy emberöltővel később már mint ifjú költő, színműíró csatlakozott színházunkhoz. S miután a nyilvánosságot megtagadta tőlünk a hetvenes évek rendőrsége, a Rottenbiller utcai lakásban is volt szerencsénk előadást tartani, ahol akkorra az immár felnőtt Bálint István új családján kívül a régi társaságból egyedül nagynénje, Vajda Júlia festőművésznő lakott. 1977-ben New Yorkba érve, az időközben kivándorolt Jakovits Józseffel is volt alkalmam találkozni. Az Államokban készült betűfestményeinek hazatelepítése alkalmából a budapesti Zsidó Múzeumban 2003 tavaszán megrendezett *posztumusz* kiállításról szól Horváth Ágnes recenziója.

Sós Vera több tíz oldalra kiterjedő kézzel írt feljegyzésében olvasom, hogy 1945-46-ban Szücs Ernő miként tanítgatta fiatal munkatársnőjét a trockizmusról. Két frakciót különböztetett meg, a bécsi és a moszkvai emigráns köröket:

arról is beszélt nekem, hogy a Szovjetunióban számos emigráns a különböző trockista ügyekkel kapcsolatban letartóztatva és büntetve is volt. ... mint volt emigráns-trockistát jellemezte Cséby Lajost (Rajk-ügy során őrizetbe került) ...[12]

Ezek szerint Cséby sem élvezhette sokáig a tágas Ady Endre úti házat és kertet. Ezzel a szomorú kerülővel visszaértünk az ÁVH arcképcsarnokába. Az intézmény legfontosabb teendői közé tartoztak a koncepciós perek. Dr. Zinner Tibor a koncepciós ügyek áradatában a lakosság terrorizálásának eszközét látja. Ennek megvalósításához tervszerűen koholt vádakra és látványosan eljátszott, a rádióban közvetített tárgyalásokra volt szükség. A koncepciós, vagy ha jobban tetszik a kirakatperek pere az 1949-ben lezajlott ún. Rajk-per volt. Május 30-án otthonában tartóztatják le Rajk László külügyminisztert, és október közepén két „társával" együtt kivégzik. A sztálini mintát követve a vádlókból vádlottak, a kivégzőkből kivégzettek lesznek. Szücs Ernő áv. ezredest, a Rajk-per egyik porondmesterét 1950 novemberében volt beosztottjai, volt főnökeinek utasítására agyonverik. 1951-ben letartóztatják Kádár János volt belügyminisztert, Rajk László egyik kihallgatóját. 1953 januárjában a hatalmát addig sikeresen tartó Péter Gábor áv. altábornagy csuklójára személyesen Rákosi Mátyás kattintja a bilincset. (Sós Vera áv. fhdgy-ra is ebben a hónapban kerül sor, holott ekkor már fél éve „leszerelték". Férjét Koós Béla áv. alezredest ugyancsak elhelyezik a hatóságtól.) Bármilyen valószerűtlennek hangzik is ma már, a rendőrfőnökről és társairól hirtelen kiderült, hogy cionista orvosként összeesküvést szőttek.

Jegyzetek

* Részlet az Akadémiai Könyvkiadónál tavasszal megjelenő kötetből.

[1] „[A]z Andrássy út 60.-ban 1952-től már nem az ÁVH, hanem a Közép-magyarországi Borforgalmi Vállalat volt a háziúr." Karsai László, Varga László: Az Átöltözésszoba hazudik, A horror háza. In: *Hetek*, 2002. május 3.

[2] Jean Améry: A szellem határán. In: *Túl bűnön és bűnhődésen.* Múlt és Jövő Kiadó, Budapest, 2002, 40. o. Ford. Uzsoky Borbála munkájának felhasználásával Blaschtik Éva.

[3] Szász Béla: *Minden kényszer nélkül.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989. Zinner Tibor: Utószó. 391. o.

[4] Farkas Vladimir: *Nincs mentség.* 1990, 260. o.

[5] Koós Béláné kihallgatási jegyzőkönyve. 1962. július 30.

[6] Gyertyán Ervin: *Lidérc és ingovány (1938–1953).* Littera Nova Kiadó, 1997 107. o. A szerző Sós Vera egykori gimnáziumi iskolatársa és barátja.

[7] *Vajda Júlia.* Monográfia. Balassi Kiadó 2004, 48. o.

[8] Horváth Ágnes: Jakovits József – A betű festő. In: *Múlt és Jövő,* 2003/1. 105. o.

[9] *Vajda Júlia,* 228. o.

[10] *Vajda Júlia,* Jakovits levele, 48. o.

[11] Horváth: i. m., 105. o.

[12] Sós Vera saját kezű feljegyzése. 1954 június 1.

DALOS GYÖRGY

Koestler, ellenzék, baloldal*

A magyar szamizdatnak nincs születésnapja.

Kéziratforgalom mindig is volt. Osztálytársam, Bázel Péter 1955-ben nyomta kezembe Márai Sándor *Halotti beszéd*ének gépírt példányát. Akkor hallottam először a szerző nevét, s mert a gyűrött papírlapot másnap vissza kellett szolgáltatnom, körmölni pedig nem volt kedvem, egyszerűen betanultam a költeményt. Hogy tilos volt-e vagy sem, a kérdés fel se merült bennem, mint ahogy azt se sejtettem, hogy a memorizálással korabeli orosz technikát gyakoroltam: Anna Ahmatova publikálatlan verseit évtizedeken át néhány jó barát biflázta be, s ha a költőnő tovább csiszolgatott rajtuk, berendelte valamelyik hívét és lediktálta neki az aktuális változatot. Közben az őspéldányt ágya alatt egy bőröndben őrizte.

Ez a fajta irodalmi feledésvédelem az adott időpontban kétségkívül maga volt a vakmerőség, ám a produktumot mégsem sorolhatjuk a szamizdat fogalomkörébe. Nem tartoznak oda a hatvanas és hetvenes évek fordulóján lappangó kéziratok sem, noha ezeket a belügyi szervek már kifejezetten inkriminálták. Haraszti *Darabbér*-pere 1973-ban még arról szólt, hogy vajon az író megmutathatja-e másnak, mint a lektornak kéziratát, s ha igen, hány olvasópéldányt készíthet belőle – függetlenül attól, hogy az imígyen kolportált mű államellenes kicsengésű-e, avagy sem. Az izgatási gumiparagrafusban egyébként sem a *mi*, hanem a *hogyan* volt mérvadó. A kéziratot egyáltalán nem kellett olvasás céljára átadni, elég volt, ha szerzője *hozzáférhetővé tette*. Elég volt, ha a delikvens nem zárta kulcsra az asztalfiókját.

A hatóság kobzási szenvedélye egyébként nem ismert világnézeti korlátokat. 1970 tavaszán bölcsészhallgatóknál eretnek célzattal összeszedett Lenin-idézeteket foglaltak le és kezeltek bűnjelként. Két évvel később a *Tizenkét pont*nak a Kiscelli Múzeumban kinyomtatott reprint változatára tették rá a kezüket – s ez bizony, tekintettel március idusára, komoly gyúanyag volt. A tüntetést követő büntetőeljárásba bekerült Babits Mihály *Petőfi koszorúi* című költeménye, amely pedig eredetileg a korai Horthy-korszak képmutatása ellen íródott. („A bilincses ajak rab szavakat hadar, / csak a vak megszokás s a süket hivatal / hozza koszorúit.")

A hetvenes évek kéziratelárásai többnyire blamázzsal végződtek – gondolok itt a Haraszti-peren kívül a Konrád–Szelényi-afférra, vagy a Fehér Ferenc elleni, szintén dugába dőlt rendőrcsínyre. A rendszer vezetői nem szívesen kockáztatták a legvidámabb barakk jó hírét néhány renitenskedő értelmiségi miatt. Az irodalom állami ellenőrzéséhez nem volt szükség külön cenzúrahivatalra, hiszen a kiadók és folyóiratok apparátusa egyszerre végezte a művek átengedését és megszűrését. A konfliktus megelőzésében eminens szerep jutott maguknak a szerzőknek. Egy irodalmi funkcionárius ezt akkoriban úgy fejezte ki, hogy a párt és az állam a művekben érvényesíthető politikai vagy esztétikai másság arányát „íróink judiciumára" bízza, Vagyis kialakult egy Kelet-Európában egyedül álló tárgyalásos helyzet, amelynek fejében az szerzők zöme tudatos öncenzúrát gyakorolt.

Akik akkoriban a hivatalos – támogatott vagy tűrt – kultúrán kívül álltak, azok természetesen nem mentek bele tartalmi kompromisszumokba. Ez a magatartás lehetett dicséretes, de hatékonynak alig volt nevezhető. A legvékonyabb géppapír hét példány sokszorosítását tette lehetővé és ebből a hatodik és hetedik inkább sejthető, mint olvasható szövegeket eredményezett. Az akkortájt importált másolókészülékek, amelyeket az előnyben részesített Rank Xerox márkáról xeroxnak neveztek, állami munkahelyeken – márpedig melyik munkahely nem volt az? – kulcsra zárt helyiségben az igazgató vagy a párttitkár felügyelete alá tartozott. Hans Magnus Enzensberger ezt a szocialista országokra jellemző helyzetet *Baukasten für eine Theorie der Massenmedien* (Építőkockák egy tömegkommunikációs elmélethez) című tanulmányában akként jellemezte, hogy íme a példa Marx ama tételére, miszerint a termelési viszonyok gátjává válnak a termelőerőknek. A másolás cenzúrája, amely csak 1985 végén oldatott fel, nehezítette a hivatali ügy-

intézést, és ezzel gazdaságilag is komoly károkat okozhatott.

Nem véletlenül idézem épp Enzensbergert és az ő elméletét. Nevezett tanulmányt a Kossuth Kiadó fordíttatta le velem 1971-ben egy az újbaloldalról szóló tanulmánykötet számára. Az akkori langy reformlégkört fagyosabb szelek követték, a csaknem kész könyvet 1973-ban leállították, helyette Köpeczi Béla akadémikus eredetileg „marxista előszónak" szánt, könyvvé bővített polemikus esszéje jelent meg, benne a betiltott műből vett idézetekkel. Ami pedig a mondott „xeroxot" illeti: az Enzensberget-tanulmányt Szekfű András barátom mentette meg, titkon lemásolva a Tömegkommunikációs Kutatóintézet készülékén. Mi több: szakszövegként még honoráriumot is kiutaltatott nekem a bűnös szöveg magyarításáért.

Mindezt azért kell külön említenem, mert nem szeretnék sem idealizált, sem pedig túl drámai képet festeni az akkori helyzetről. A pesti értelmiségnek abból a rétegéből, amelyhez tartoztunk, nem hiányzott a civil kurázsi és az alternatív kultúra vágya sem. A várható büntetés biztosan kellemetlen volt: utazási, publikációs és egyéb korlátozások sejlettek fel a horizonton. Ám, hogy ismét Ahmatovát idézzem, ezek már „vegetáriánus idők" voltak, s az embernek, ha hazugság nélkül akart élni, nem kellett okvetlenül mártírszerepre készülnie. Helyzetünket világok választották el a szomszéd országbeli sorstársainkétól.

1976 nyarán felejthetetlen orosz barátom és moszkvai vendéglátóm, Naum Grebnyev elvitt engem Julij Danyielhez, aki akkor a Walter Ulbricht utcában lakott, helyesebben dekkolt, mert az öt éves mordviniai táborból szabadulva nem rendelkezett lakhatási engedéllyel a szovjet fővárosban. Danyiel annak idején Andrej Szinjavszkijval együtt azért került lágerbe, mert műveit álnéven nyugaton publikálta. Élettársa, Uvarova asszony adott most neki menedékjogot és a hatóságok tapintatosan szemet hunytak e gesztus fölött. Egy kazah disszidens üldögélt még nála, hármasban vodkázgattunk. Julij egyszer csak megkérdezte: mennyit ültem én mint másként gondolkodó? Fülig vörösödve vallottam be, hogy mindössze huszonöt napot. Mire ő rám nézett szomorú szempillantással, és annyit jegyzett meg: „Örüljön, hogy nem többet."

A magyar ellenzéki értelmiség elszántságának tehát nem annyira a kockázat, mint inkább az ellenirodalom műszaki előállításának nehézségei szabtak határt. Persze, hogy akadtak heroikus vállalkozások, hiszen valaki gépelte és terjesztette Bence György és Kis János – közös álnevükön Marc Racovski – tanulmányát az általuk szovjet típusúnak nevezett társadalmakról Zsille Zoltán maga rótta papírra nevezetes „Kurva anyját a vasútnak!" című tanulmányát, amelyet „Kurva anyját a vendéglátóiparnak!" című pamfletje követett. Kenedi János fáradhatatlanul foglalta ezer oldalba a Profilt, a visszautasított kéziratok antológiáját, Kornis Mihály pedig úttörő vállalkozásba kezdett a majdnem száz szerzőt foglalkoztató Naplóval, amely három példányban vándorolt lakásról lakásra. Ám a Napló inkább afféle Csittvári Krónika volt, egy közérzet belső közlönye, mint ahogy a hetvenhat résztvevővel készült Bibó-emlékkönyv is kevesek olvasmánya maradt.

A korai magyar szamizdatot magántevékenységként művelték, szervezet nem állt mögötte. Voltaképpen egyszemélyes kisvállalkozók voltunk. Ilyen volt Lukin Gábor magyar–angol szakos egyetemi hallgató, aki huszonévesen magánszorgalomból fordította le a *Sötétség délben*t. A roppant szellemi kalandra Lukint családi hagyományok predesztinálták: felmenői közé sorolhatta Molnár Ferencet, Sárközi Mártát és az 1967-es rendőri felügyeletbe belepusztult kiváló történészt, Horváth Zoltánt. Lukinékat ezenfelül szoros szálak fűzték a Bibó családhoz. Mégis azt hiszem, a döntő lökést Petri György mágikus személyisége adta neki. A kéziratot mindenesetre a költőnek nyújtotta át 1976 késő őszén, a Fiatal Művészek Klubjában lektorálásra, Petri pedig a már szerkesztett szöveget velem olvastatta el, hogy főleg az orosz nevek írásmódja és a szovjet terminológia szempontjából ellenőrizzem.

Arthur Koestler nevét először Sándor Kálmán *Tolvajok kertje* című, egyébként méltatlanul elfeledett regényében olvastam. Egy koncentrációs táborból szabadult, túlélő Häftling gyűjti be a könyvet az amerikai megszállási övezetben. A harcos kommunista szerző mindössze annyit jegyez meg, hogy a *Sötétség délben* szovjetellenes írásmű. Később, Vértes György *József Attila és az illegális kommunista párt* című művében bukkant fel a név. Koestler itt József Attila rossz szellemei közé soroltatott, ami nem csoda, lévén, hogy Vértes pamfletjében mindenek előtt a költőnek a KMP-vel megélt konfliktusát igyekezett, nem túl meggyőzen, az utóbbi javára átértelmezni. A hetvenes években, amikor már tudatosan vadásztam a tabunak számító irodalomra, német nyelven kezembe került Koestler önéletírása is, de megvallom, kevéssé bilincselt le.

Ennek oka az lehetett, hogy akkortájt már hitelesebb forrásokból igazíthattam ki a Szovjetunióról alkotott képemet. Mindenek előtt Sinkó Ervin grandiózus moszkvai naplójára gondolok, amelynek újvidéki magyar nyelvű kiadását akkoriban ronggyá olvastuk. A szovjet feleségek révén ugyanakkor eljutott Pestre egy sor emigráns kiadvány, így Szolzsenyicin *Gulág szigetcsoport*ja, Roj és Zsoresz Medvegyev történeti tanulmányai, Andrej Szaharov publicisztikája, a Granyi, a Kontinent, a Russzkaja Müszl és más folyóiratok. Azt hiszem, túl voltam már Alex Weissbergnek, Koestler harkovi barátjának *Boszorkányszombat* című emlékezésén is, amelyet Vezér Erzsébet ajánlott elolvasásra és Margarete Buber-Neumann könyveiből tudtam, milyen lehetett, ha az embert 1941 tavaszán a GPU átadja a Gestapónak. Nem sokkal a *Sötétség délben* előtt megrendítő irodalmi élményben lett részem: elolvastam Borisz Pilnyak *A hadseregparancsnok halála* (Szmerty komandarma) című kisregényét. Ez a Novij Mir 1925-es évfolyamában megjelent és azonnal be is tiltott írás arról szól, miként kényszerítették a pártfegyelem eszközével Mihail Frunze hadügyi népbiztost arra, hogy alávesse magát egy gyomorműtétnek, amely halállal végződött. Pilnyaknak, aki utóbb maga is a tisztogatások áldozatául esett,

talán elsőnek sikerült megragadnia az ad abszurdum párthű magatartás pszichikai hátterét.

Koestler művében nagyra értékeltem a személyiségtorzulás pontos rajzát, a logika tragikumának ábrázolását, a terrorgépezet önpusztító mechanizmusának leírását, noha sokalltam benne a kommentárokat. Ezek némelykor oly kísértetiesen találóak voltak, hogy megkérdőjelezték számomra a Szovjetuniót beutazó Koestler naivságát. Szerencsére az önéletrajz egyik szálából – a Nagyezsda-szerelemből – arra következtettem, hogy Rubasov figurájának egyet-mást önmagából is kölcsönadott az író. Ennek azért tulajdonítottam jelentőséget, mert a memoárjaiban világfias biztonságú Koestlernek nem akartam elhinni, hogy minden személyes érintettség nélkül nyúl ehhez a pokoli témához. Úgy gondoltam, hogy az orosz szenvedéstörténet megértéséhez még az abban ártatlan embernek is minimális bűntudatra van szüksége.

Fenntartásaimmal együtt csodáltam a regény intuitív erejét. Valamivel később, amikor ellenzéki körökben Vincent Savarius alias Szász Béla *Minden kényszer nélkül* című könyve lett a titkos bestseller, a Rajk-per előkészítésének krónikája sokszorosan visszaigazolta a *Sötétség délben* kihallgatási epizódjait. És persze csodáltam Lukint, akiben elég alázat volt ahhoz, hogy valamire való publicitás nélkül vállalkozzék e gigászi feladatra. Imponált nekem, ahogy félig ironikusan, félig komolyan Edition Enerva néven jogi személlyé avatta magát és fedőlapot kreált az ősszamizdathoz, megadva ezzel a kiadvány iparosítás előtti báját.

A Lukin-vállalkozás nem lett könyvsiker. A fordító illegálisan kiküldte Koestlernek Londonba, s az író támogatólag továbbította a müncheni Újváry–Griff kiadóhoz, ahol azután elsikkadt. A Petri lektorálta változat sokáig lappangott Budapesten, de mire a szamizdat nyomdákra és terjesztő apparátusra tett szert, a célba vett tabumű már Orwell 1984-e volt, amelyből párhuzamosan három fordítás is készült, s amelynek kiadási jogáért a Demszky-féle AB és a Krassó teremtette Magyar Október hajba kapott egymással. A rendszerváltás utáni szabad Orwell éppúgy az Európánál jelent meg új fordításban, mint a Koestler-regény cenzurázatlan kiadása. Megvallom: ebben utólag némi igazságtalanságot éreztem.

Néhány futólagos megjegyzés kívánkozik ide arról, hogyan olvastam én ezt az irodalmat akkor, és mit gondolok róla ma. Ez a kérdés szükségképpen a szocializmus vagy a kommunista utópia irodalmi feldolgozására, e feldolgozás tárgyára, s a tárgyhoz való viszonyomra is vonatkozik. A kilencvenes évek nyilvános vitáiban a bal- és jobboldal szembenállása következtében ez a téma is polarizálódott. Manapság az ember nem lehet csakúgy ukmukfukk bal- vagy jobboldali, hanem világnézetének megfelelően állást kell foglalnia a Nemzeti Színház, a kettős állampolgárság, a könnyű drogok, a globalizáció, Wass Albert, a valóságshow és a társadalombiztosítás ügyében.

Koestlernek nem ez volt a problémája. Jóllehet a *Sötétség délben* a hidegháború idején az antikommunista irodalom vezérhajójának számított, az én olvasatomban a csalódott baloldaliság klasszikus attitűdjét testesítette meg. Ugyanez mondható el a másik tiltott gyümölcsről, az *Ezerkilencszáznyolcvannégy*ről. Mindkettő azt kéri számon a rendszeren, amit az utópia eredetileg ígért. Mi lett a szabadságból, egyenlőségből, testvériségből, hová fajult az emberiség évezredes álma? Vagyis megírják az igazat, de maró szatírájuk vagy morális felháborodásuk nem a polgári világ apológiája. Abban a tekintetben pedig, hogy mi legyen már most az emberiséggel, tökéletesen magunkra hagynak bennünket. Ezt nem vehetjük tőlük zokon, ők megtették a magukét.

A hagyományos baloldaliság legalábbis Európában a nyolcvanas évek végén súlyos hajótörést szenvedett. Mint politikai reflexeiben, érzelmeiben és kulturális kötődéseiben baloldali íróember, én ezt a kudarcot sajátomként fogom fel. Nem csak azért, mert személyes értékeim devalválódtak, hanem azért is, mert a változások az eredeti konstellációtól független apokaliptikus formákat öltenek és a fél planéta szenvedését tartósítják. Mint Brecht írja: „Ha egy nagy ember háza összeomlik, / sok kicsit maga alá temet. / Aki nem osztozott a nagyok örömében, / most balsorsukban osztozik. / A zuhanó szekér / a verejtékező igavonót is / magával rántja / a szakadékba."**

Amikor baloldalinak vallom magamat, szeretném, ha ez nem egyszerűen a mindenkori, efemer jobboldalisághoz képesti önmeghatározás lenne. A nézetrendszer, amelyben felnőttem, magából a humánumból, a haladásba vetett reményből, az értelmes gondolatból sarjadt ki és vált állami monopólium gyanánt néhány évtized alatt emberellenes diktatúrák, despotizmusok martalékává. Önkiigazító kísérletei rendre kudarcba fulladtak. Reformereik gyakran akasztófán, szerencsésebb esetben külső vagy belső számkivetésben végezték.

De vajon baloldali specialitás-e az emberi jó szándék elkorcsosulása? Nem ismer-e hasonlót a nemzeteszme, a kereszténység és talán az iszlám kezdettől fogva az Al-Kaida ideológiája volt? Ha nyomon követjük az eredetileg emberjogi antikommunizmusnak a kelet-európai fordulat utáni funkcióváltását, csak csodálkozhatunk: mi mindenre jó egy elmúlt korszak sokértelművé lett vegyes világnézete.

Ösztönöm azt mondja, ha semmi nem jön közbe, e különféle nézetrendszerek tartósan és civilizáltan fognak együtt élni. A gyilkos indulatokon előbb-utóbb úrrá lesz a ráció, a teljes következetesség luxusáról mindegyik fél lemond, a polgárok pedig fölösleg izgalmak nélkül élik a politikusoktól független életüket. S hogy aztán mi jön? Ha hihetünk József Attilának: „Majd játszunk békés állatok gyanánt / és emlékezni, s meghalni is jó lesz."

Jegyzetek

* *A szöveg az* Arthur Koestler, diktatúrák tanúja *című, a Terror Háza Múzeum által szervezett nemzetközi konferencián hangzott el, 2005. október 25-én.*

** Wenn das Haus eines Großen zusammenbricht / werden viele Kleine erschlagen. / Wer das Glück der Mächtigen nicht teilten, / teilen nun ihr Unglück. Der stürzende Wagen / reißt die schwitzenden Zugtiere / mit in den Abgrund.

KÁNAÁN

Még nem az

Jó érzékkel telefonáltunk asztalért a Kánaánba, így az utolsó helyek egyikét még pont elfoglalhatjuk a Csanády utcai étterem felső szintjén. Igen meleg fogadtatásban van részünk, amit részben az udvarias személyzet, részben viszont az Újlipótvárosra oly jellemző, már-már elviselhetetlen távfűtés számlájára írunk. Pincérünk mindvégig szakmájának legmagasabb csúcsairól terelgeti figyelmünket az egyes tételek felé, sikerrel rá is beszél bennünket néhány fogásra. Arról igazán nem tehet, hogy az egyébként kifejezetten jóízű, ámbár kissé zsíros maceszgombócos húsleves épp csak langyos. A „szicíliai kagylóleves" a megfelelő hőmérsékleten érkezik, de a szicíliaiak legendás önérzetét alighanem sértené, hogy a róluk elnevezett leves leginkább egy olyan francia hagymalevesre emlékeztet, amelybe – dicséretesen többféle – kagylót pottyantottak. A főételek viszont már diadalmenetnek tekinthetők. Az ízlésesen tálalt, roston sült borjú puha, omlós, a hozzá felszolgált dijoni mártás karakteres, a francia rakott burgonya köret pedig önmagában főétel is lehetne, annyira sokrétű, ízletes jelenség. A vajas zsályában sült pisztráng finom, friss. Az amúgy hibátlan pincér itt viszont adósunk marad: a szálkák mennyisége mindenképpen indokolttá tette volna, hogy egy külön kistányérral váltsa meg szenvedéseinket. A forró mandulás meggyöntettel elénk guruló fagylaltgömböcök már igazán megbízhatóak, mint ahogy egyébként az egész étterem is az. Az ételek nem rendkívüliek, de finomak, a kiszolgálás nem hibamentes, de figyelemre méltó. Elég jó minden, de ez még nem a Kánaán.

—dibbuk—

Summary

In his editorial *(Under reconstruction...the liberation keeps going undisturbed)* János Gadó writes about the transformation of one-time left-wing ideologies: *"In 1989, in the euphoric moments of the fall of Communism, for a moment it seemed that history had ended, and the fight between different interpretations of the world has come to an end, and only the winning liberal capitalism prevails. A few years later though it turned out that the misery of the third world, the crisis of Islam, the destruction of our natural environment and the fear of the globalized orld are more than just minor imperfections of the nice new world, and instead they are explosive elements of history rolling on".*

In our Israel section Ildikó Eperjes bids farewell to the era ending with Ariel Sharon's illness.

György Konrád writes down his memories of 1944 and talks about his Jewish identity.

We publish an interview with state secretary Tamás Suchman about his election as president of MAZSIHISZ (Alliance of the Jewish Communities in Hungary). To a question about his own role Suchman replied: *"I am not going to keep my opinion a secret. I do not think that the present structure will remain unchanged forever. I feel that the Jewish community wants to give up its motionlessness, and I fully suppport this."*

We publish an interview with dr. György Sági, the new president of The Federation to Maintain Jewish Culture in Hungary. Sági emphasized that culture connects the various types of Jewish identity.

In our special supplement *Szombat* remembers the Jewish victims of Communism in Hungary: the country's remembrance day for the victims of Communism is to be held in February. The first article in the series, written by Ágnes Szalai, deals with the Zionist trial of 1949 in which Béla Dénes and his friends were sentenced. *"The Hungarian Zionist trial caught the attention of the international media. At the same time Israel's reaction to the case was characterized by a lack of interest, instead of condemning or opposing the Soviet politics. Israeli leaders commented on the trial as regretful, but at the same time they stated that they were not able or willing to interfere with other countries' internal affairs – even if those affairs involved Jews. The Jewish Agency did not comment on the case."*

Ervin Groszberg (Slomo) orthodox teacher was arrested in the spring of 1953. Attila Novák collected documents in connection with his arrest. During an interrogation held on 13th of May in 1953 Groszberg was forced to confess the following: *"I admit to have been given the task of spying by attaché Chaskel (an employee of the Israeli embassy to Budapest – N.A.), as well as Being instructed - by Chaskel through Kornhauser - to spy on the whole of the Hungarian industry, and not only on the export activities of the local textile industry."*

In the spring of 1953, Miksa Domonkos, secretary general of the Budapest community was also arrested. Pál Várnai interviewed his now aged son, István Domonkos, who remembered the following: *"In the early hours of the 7th of April in 1953, half a dozen members of the State Defend Authority (áVH) turned up in this very house where we are talking. They claimed my dad was only being taken away for a minor interrogation, but later they returned without him."*

"Put on the right track" is the title of a selection of documents by András Kovács on a raid by the Hungarian secret police in March 1965, following the reestablisment of contacts between Israel and West Germany. *"As soon as the news came, they tried to compensate immediately. On the same day as the diplomatic event became publicly known, the political police tried to draft a plan to raise anti-Israeli feeling among Hungarian Jews, using their memories of the Shoah. The authorities hoped that the anti-Fascist propaganda, heating anti-German feelings will get Hungarian Jews into a conflict with the Israeli embassy. The political police wanted to achieve this with the help of their agents working in the Jewish community and through their other contacts."* – writes Kovács.

We publish parts of Anna Koós's autobiographical work, *"The unwanted inheritance": "My mother to be, Vera Soós, née Weisz, was nineteen when she joined the Ministry of the Interior. From the autumn she worked at the Press Control Department, a year later – until 1950 – she worked at the secretariat of state protection colonel Erno Szücs. I was born in January 1948. My father finished a six-month course at the Marxist-Leninist Party college that year. For four years after 1949, he went to work to an office at the same place: at 60. Sztálin út (renamed since)..."*

György Dalos wrote a sensitive, intellectual piece on Arthur Koestler and on how in his own youth he and his fellows was against the Communist regime.